

**ABDÜLAHAD NÜRÎ'YE GÖRE
HZ. PEYGAMBER'İN EBEVEYNİNİN DİNÎ KONUMU**

Yrd.Doç.Dr. Mustafa AKÇAY*

ÖZET

XVII. yüzyıl, Osmanlı toplumunda önemli dinî-sosyal hareketliliğin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde Kadızâde Mehmet Efendi çevresiyle Halvetî tarikatı çevresi arasında cereyan eden ve Kadızâdeliler Hareketi olarak bilinen mücadele özellikle önemlidir. Bu hareket önceleri fikrî-dinî düzeyde başlamış, sonraları siyasî içerik de kazanmıştır. Bu mücadele ortamında çeşitli dinî konular gündeme gelmiştir. Gündemi oluşturan konulardan birisi de Hz. Peygamber'in anne-babasının dinî konumudur. Bu noktada Kadızâdelilerin aksine, Halvetî şeyhi Abdülahad Nurî, Ebeveyn-i Resul'ün ehl-i necat olduğu kanaatindedir. Bu makale, Abdülahad Nurî'nin konuyla alakalı "*Te'dibü'l-mütemerridîn*" adlı eserinden hareketle onun, Ebeveyn-i Resul'ün ehl-i necat olduğuna dair görüşlerini içermektedir.

Anahtar Kelimeler:

Abdülahad Nurî, Ebeveyn, Fetret, Hanif, Necat/Kurtuluş, Kadızâdeliler.

**THE STATUS OF THE PROPHET MUHAMMED'S PARENTS IN
ACCORDANCE WITH THE VIEW OF ABD AL-AHAD NURÎ**

Abstract

Ottoman society had seen very important changes and new directions concerning the social and religious affairs in XVII. Century. The competition which occurred between the Qadi Zadah Mehmed Efendi and the people of Khalwati circles which was known the movement of the Qadizadilite is quite

* SA.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Sakarya

significant. This movement began primarily on the basis of religious thinking and then it paid attention to the political aspects too. In this struggle various religious issues came to core. One of the most important issues was the religious status of the Prophet Muhammed's (Peace be upon him) parents. In contrast to Qadizadilites, the mentor of Khalwatiyya, Abu al-Ahad Nuri, held that the Prophet's mother and father attain the salvation. This article deals with Abd al-Ahad's view about the Prophet's parents' salvation. The primè focus will be on his epistle which is called *Ta'dib al-Mutamarridin*.

Key words: Abd al-Ahad Nuri, Parents, Fatrah, .Hanif, Salvation, Qadizadilites,

GİRİŞ

XVII. yüzyıl, Osmanlı toplumunda önemli sosyal ve dinî hareketliliğin yaşandığı bir dönemdir. Özellikle bu dönemde ismini IV. Murat devri vaizlerinden Kadızâde Mehmet Efendi'den (ö. 1045/1635)¹ alan Kadızâdeliler hareketi hem dinî hem de sosyal-siyasî alanda etkili olmuştur. Köklerini İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) fikirlerinden etkilenen Bîrgivî Mehmet Efendi'de (ö. 981/1573) bulan ve Kadızâde Mehmet'de etkili olmaya başlayan bu hareket, Abdülâhad Nûrî'nin dayısı ve şeyhi olan dönemin meşhur Halvetî² şeyhlerinden Abdülmecid es-Sivâsî (ö.1049/1639)³ ile Kadızâde Mehmet Efendi arasında önce fikrî düzeyde başlamış, sonra camii kürsüleri ve padişah meclislerine daha sonra da sosyal ve siyasî alana taşmıştır. Öncülüğünü vaiz ve imam gibi din

¹ **Kadızâde Mehmet Efendi:** Ünlü Balıkesirli Doğanizâde Kadı Mustafa Efendi'nin oğlu olup ilk tahsilini Bîrgivî Mehmet Efendi'nin talebelerinden tamamlamıştır. Daha sonra İstanbul'a gelerek bir süre Tercüman Tekkesi şeyhi Ömer Efendiye intisab ederek tasavvuf hayatına başlamışsa da sonradan ayrılmış, müderrilik ve vaizlikle meşgul olmuş, 1045/1635 de Ayasofya vaizi iken vefat etmiştir. Kabri Topkapı dışında şeyhler mezarlığındadır. "*Menakıbü's-sahabe, Kitâbu'l-makbûl fi halî'l-hayûl*" adlı eserleri vardır. (bk. Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, nşr. A.Fikri Yavuz- İsmail Özen, I, 373, İst. ts.)

² **Halvetîlik:** Ebû Abdullah Sirâcuddin Ömer b. Ekmelüddin el-Halvetî'ye (ö.750/1349 veya 800/1397-98) nispet edilen İslâm dünyasının en yaygın tarikatıdır. Halvetîlik, Azerbaycan'da kurulup gelişmiş, buradan Anadolu'ya, Anadolu'dan Balkanlar, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, Sudan, Habeşistan ve Güney Asya'ya yayılmıştır. Halvetîlik, Ahî Muhammed Halvetî vasıtasıyla İbrahim Zâhid-i Geylânî'ye nispet edilen, fakat yaygın ve kurumsallaşmış bir tarikât haline gelemeyen Zâhidîyye'de birleşir. Zâhidîyye tarikâtı, İbrahim Zâhid-i Geylânî'nin halifesi Sadreddin Erdebîlî'de Safevîyye, Ömer el-Halvetî'de Halvetîyye tarikâtına dönüşmüştür. Safevîyye'den Bayramîyye, Bayramîyye'den Celvetîyye doğmuş ve ondan da birçok kollar çıkmıştır. Halvetîlik, Ömer el-Halvetî'nin vefatından sonra tarikâtın üçüncü şeyhi olan Sadreddin-i Hiyâvî'nin (ö.860/1455) halifelerinden Amasyalı Pir İlyas tarafından Anadolu'ya getirilmiş; tarikâtın sonraki büyüklerinden olan Habib Karamânî'nin halifelerinden Cemâleddin İshak Karamânî (Cemal Halife) (ö. 933/1527) tarafından da İstanbul'da yayılmıştır. (bk. Hasan Küçük, *Tarikatler* s. 98-102, Türev, İst. 1980, Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, s. 236-243, Marifet Yay., İst. 1981; Süleyman Uludağ, DİA., "*Halvetîyye*" md., XV; 393-395.)

³ **Abdülmecid es-Sivâsî:** Babası, Halvetî büyüklerinden Abdülmecid Şirvânî'nin halifesi olan Zile'li eser sahibi âlimlerden Muharrem Efendi'dir. Sultan III. Mehmet'in daveti üzerine İstanbul'a gelmiş, burada vaaz ve irşat faaliyetleriyle meşgul olmuştur. 1049/1639 da İstanbul'da vefat etmiştir. *Şerh-i Mesnevî, Fezâilü salâti'n-nebî, Dürerü'l-akâid* gibi yirmiyeye yakın eseri vardır. (bk. Mehmet Tahir Efendi, a.g.e, I, 50, 393.)

adamlarının oluşturduğu hareket, özellikle Halvetî, Mevlevî gibi tasavvuf çevrelerinin bazı uygulamalarına karşı çıkmış, zamanla itidalden çıkıp saray çevrelerinde nüfuz ederek onların desteğiyle kendi görüşlerini halka zorla kabul ettirmeye, bazı tekke ve zaviyelerin basılmasına kadar varan şiddet hareketine dönüşmüştür. Esas olarak Kadızâdeliler hareketi, Hz. Peygamber döneminden sonra ortaya çıkan hemen her şeyi bidat olarak kabul ederek bunlara şiddetle karşı koyan, İslâm'ın bidat ve hurafelerden arındırılarak eski safvetine kavuşturulmasını savunan bir tür Selefi akımdır.⁴

Başlangıç ve odak noktasını Kadızâde Mehmet Efendi ile Halvetî şeyhi Abdülmecid es-Sivâsî arasında cereyan eden tartışmalar oluşturan bu çekişmeler esnasında 'Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan bidatların terk edilmesinin gerekliliği; sûfilerin semâ ve deveran, zikir ve musikilerinin, matematik ve felsefe gibi akli ilimlerin, ezan, mevlid ve Kur'an'ın makamla okunmasının, kabir ziyaretinin, Regaib, Berat ve Kadir gecesinde cemaatle nafilâ namaz kılınmasının, namazlardan sonra musafahanın, selam verirken el etek öpmenin, tütün içmenin caiz olup olmadığı; Hz. Peygamber'e ve sahabeyle isimleri geçtiği zaman "tasliye/sallallâhu aleyhi vesellem" ve "tarziye/ radiyallâhu anh" demenin meşru olup olmadığı; Hızır'ın hayatta olup olmadığı; Firavun'un imanla ölüp ölmediği; Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin kafir sayılıp sayılmayacağı;' gibi pek çok mesele ele alınmıştır. Tartışma konularından birisi de makale konumuzu teşkil eden Hz. Peygamber'in Ebeveyn'inin imanla vefat edip etmediği meselesidir.⁵ Bu konuda da oldukça süpekülasyonlar yapılmış, Abdülahad Nûrî'nin yanı sıra Katip Çelebî gibi dönemin âlimleri tarafından eserler kaleme alınmak zorunda kalmıştır. Bu noktada Abdülmecid es-Sivâsî, yeğeni ve müridi Adülahad Nûrî'ye Ebeveyn-i resul meselesini açıklığa kavuşturmasını rica etmiş, bunun üzerine Nûrî de "*Te'dibü'l-mütemerridin*" adlı risalesini kaleme almıştır. Bazı dinî-sosyal meseleler etrafında başlayıp tarikat ve medrese çevrelerinin siyasî nüfuz elde etme mücadelesine dönüşen bu dönemi "Bu bahis dahi bir savaş alanı haline geldiği için yazıldı." sözleriyle tasvir eden Katip Çelebî (ö. 1070/1659) de diğer tartışma konularına ilaveten Ebeveyn-i resûl hakkında bir risale telif etmek zorunda kalmıştır.⁶

Esasen Ebeveyn-i Resul'ün dinî durumu meselesi sadece Osmanlı'nın bu dönemine özgü bir tartışma konusu olmayıp öncesi ve sonrasında da ele alınan, âdeta bir 'Ebeveyn-i resul Risaleleri' silsilesi ve geleneği oluşturarak bir klasik haline gelen önemli bir konudur. Nitekim daha ilk dönemlerden itibaren tefsir ve hadis kaynaklarında ilgili âyet ve hadislerin açıklanması esnasında, Ebû Hanife'nin *el-Fıkhu'l-ekber*'i gibi akâid risalelerinde Ebeveyn-i resûl konusuna değinilmiştir. Ancak bu konuya özel bir önem atfederek hakkında muhtelif müstakil risaleler telif eden Celâleddin es-Suyutî (ö. 911/1505) olmuş

⁴ bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s.343-366, Ank. 1988; Cengiz Gündoğdu, "*XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münasebetleri Açısından Sivâsîler-Kadızâdeliler Mücadelesi*" İLAM Araştırma Dergisi, III/1; s. 37-72, İst. 1998; Semiramis Çavuşoğlu, DİA., "*Kadızâdeliler*" md.

⁵ bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., a.y; Semiramis Çavuşoğlu, DİA., a.g.m.

⁶ Katip Çelebi, *Mizânu'l-hak fi ihtiyârî'l-ehak* nşr. Süleyman Uludağ- Mustafa Kara, *İslâmîden Tenkit ve Tartışma Usulü*. 79-vd., İst., 1990.

ve kendisinden sonra da çeşitli İslâm âlimleri risaleler kaleme almışlardır.⁷ Konu özellikle Hz. Peygamber'in bir tür ismeti olarak algılanmış, O'na karşı derin bir sevgi, saygı ve hassasiyetin ifadesi olarak İslâm âlimlerince üzerinde titizlikle durulmuştur. Binaenaleyh Ebeveyn-i resûl konusu ve Abdülahad Nûrî'nin mezkur risalesi, başta hem kendisinin hem de şeyhi Abdülmecid es-Sivâsî olmak üzere Halvetî çevrelerinin resmî görüşünü yansıtmayı; dönemin güncelliğini koruyan bir tartışma konusunu oluşturması; ileri sürülen olumsuz fikirlerin tasavvuf çevrelerini rahatsız edecek düzeye ulaştığını göstermesi; Osmanlı'nın bu döneminde tasavvuf çevrelerinin sadece zikir ve mistik tecrübelerle meşgul olmadığını, bunun yanı sıra ilmi araştırma ve yayınlara önem verip bizzat desteklediğini; belki de sonraki kelim âlimlerinin yapamadığı halkın güncel sorunlarıyla ilgilenip onlara cevaplar aramaya çalıştıklarını göstermesi açısından son derece önemlidir.

I- ABDÜLAHAD NURİ'NİN HAYATI (1595-1651)

Abdülahad Nuri, XVII. yüzyılda yaşamış Halvetî tarikatının fâzilet ve irfanî ile tanınmış önde gelen Osmanlı şeyhlerindendir.⁸ Sivaslı olduğu ve 1003/1595 veya 1013/1604 yılında doğduğu rivayetleri bulunsa da birincisi daha doğrudur. Abdülahad Nuri'nin üç nesle kadar olan soy silsilesi Şeyh Evhedüddin Abdülahad -Nûrî b. Musluhiddin Mustafa Safavî b. İsmail b. Ebi'l-Berekât şeklindedir. Baba tarafından kadılar sınıfına mensuptur. Babası Mustafa Safavî Efendi, *Mültekâ* şarihlerinden Sivas Müftüsü Ebü'l-Berekât İsmail Efendi'nin oğlu; annesi, Ebü'l-Berekât'ın oğlu Muharrem Efendi'nin kızı Safâ Hatun'dur.⁹

Küçük yaşta babası vefat edince, dayısı Abdülmecid Sivâsî tarafından yetiştirilmiştir. Hocası ve mürşidi olan dayısı Şeyh Abdülmecid Sivâsî, Sultan III. Mehmet'in daveti üzerine İstanbul'a gittiğinde onunla birlikte İstanbul'a gitmiş, tahsil ve fevzini burada tamamlamıştır. Birbiri ardına kırk erbaîn çıkardığı, bin altı yüz gün süreli halvet ve itikafta kaldığı rivayet edilen Abdülahad Nûri, zahirî ve batınî ilimlerde tahsilini tamamladıktan sonra irşad vazifesiyle Midilliyé gönderilmiş¹⁰, bir süre bu görevini sürdürdükten sonra 1023/1614 de İstanbul

⁷ - Suyûtî'nin risaleleri şunlardır: *Mesâlikü'l-hünefâ fi vâlideyi'l-Mustafa; ed-Dürecü'l-münife fi'l-abâi's-şerife; el-Makâmatu's-sündüsiyye fi'n-nisbeti'l-Mustafaviyye; et-Ta'zîm ve'l-minne fi enne ebeveyi resûlillah fi'l-cenne; Neşru'l-alemeyni'l-münifeyn fi ihyâi'l-ebeveyni's-şerifeyn; es-Sübülü'l-celiyye fi'l-abâi'l-aliyye.* (Bu altı risale Haydarabat, 1380/1961 de topluca nereditmiştir.) *el-Fevâidü'l-kâmine fi imâni seyyideti Âmine*, nşr. Mustafa 'Aşûr, Kahire, ts.

Diğer bazı risaleler: **Kemal Paşazâde**, *Risale fi ebeveyi'r-resûl*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, 4145/4 (Kemal Paşazâde'nin bu ve diğer risaleleri Ahmed Cevdet tarafından "*Resâil-i İbn Kemal*" adıyla İst., 1316 da İkdâm Matbaasında neşredilmiştir.); **Katip Çelebi**, *Mizânü'l-hak fi ihtiyârî'l-ehakk*, (nşr. Süleyman Uludağ- Mustafa Kara, *İslâmda Tenkit ve Tartışma Usulü*) İst. 1990; **Saçaklızade Muhammed el-Maraşî**, *Risale fi ebeveyni'r-resûl*, Süleymaniye Ktp., Kasidecizâde, 726/2; **Murtaza ez-Zebîdî**, *el-İntisâr fi vâlideyi'n-nebiyyi'l-muhtâr*, İSAM Ktp., 11496; **Ali el-Kârî**, *Edilletü Mu'takadî Ebi Hanife fi ebeveyi'r-resûl*, Süleymaniye Ktp. Damat İbrahim Paşa, 298/4.

⁸ - Abdülkadir Özcan, *Şakâyık-ı Nümâniye ve Zeyilleri*, 47, İst. 1989.

⁹ - Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, I, 51; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., III/I, 351; Abdullah Uçman, DİA., "*Abdülahad Nûrî*" md., I, 178; a.m.lf. *Abdülahad Nûrî*, *Sahabeden Günümüze Allah Dosları*, VIII, 228, İst. 1996.

¹⁰ - Abdullah Uçman, *Büyük Türk Klasikleri*, Vİ, 35, İst. 1918.

Mehmed Ağa tekkesi şeyhliğine, 1631 yılında Fatih Camii, 1641'de Beyazıd Camii, sonra da Ayasofya Camii vaizliğine getirilmiştir.¹¹ Bu görevde iken 1061/1651 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve Eyüp Nişancısında Abdülmecid Sivasî'nin türbesi karşısına defnedilmiştir.¹²

Abdülahad Nûri, hem Halvetiyye tarikatının ana kollarından olan Şemsiyye tarikatının Sivasiyye şubesinin kurucu şeyhi¹³ hem de ilmiye sınıfına mensup önemli bir şahsiyettir. O, XVII. yüzyıl İstanbul'unu derinden etkileyen, tarikat mensupları ile Ülemânın temsil ettiği medrese sınıfı arasında büyük tartışma ve çekişmelere sebep olan ünlü Kadızâdeliler zümresine karşı mücadele etmiş, eserlerinde bu tür zahirci, katı din anlayışını tenkit etmiştir. Bu doğrultuda o, tasavvuf çevrelerine karşı şiddetle tavır alan bu harekete karşı mücadeleyi desteklemek amacıyla Ebeveyn hakkındaki risalesine ilaveten "*Risale fi cevâzi devrânî's-sûfiyye*" veya *Risâletü't-Deverân li ğavsi haze'z-zamân* ile "*Risâletü's-Semâiyyeti'n-Nûriyye*" adlı iki müstakil eser telif etmiştir.¹⁴

Halvetiye tarikatının Sivâsiyye kolu, Abdülahad Nûrî'ye nispet edilmektedir. Abdülahad Nûrî'nin çoğu risale olmak üzere tasavvuf, akaid, fıkıh ve tefsir konularında otuz yakın eserinin¹⁵ yanı sıra tasavvuf kültür ve derinliğini yansıtan bir divanı da bulunmaktadır. Bazı şiirleri ise ilâhî tarzında bestelenmiş olup uzun yıllar dergahlarda okunmuştur.¹⁶

II- ABDÜLAHAD NÛRÎ'NİN EBEVEYN-İ RESUL RİSALESİ

Abdülahad Nûrî, Ebeveyn-i Resul ile ilgili görüşlerini bu konuya tahsis ettiği "*Te'dîbü'l-mütemerridîn*"¹⁷ adlı müstakil risalesinde incelemiştir. Risalenin çeşitli Arapça nüshaları ve Osmanlıca özetleri bulunmaktadır.¹⁸ Mezkur risalenin Nûrî'ye nispetiyle ilgili kayıtlarda bazı karışıklıklar bulunmaktaysa da incelendiğinde bunun müstensih hatası olduğu anlaşılmıştır. Nitekim Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa, 471, Ta'lik, vr. 63-81'deki risale "*Risâletü'l-valideyn Te'dîbü'l-mütemerridîn*" ismiyle Kınalızâde Ali Çelebi, Alaüddin Ali b. Emrullah el-Hinnâî'ye (ö.979/1571) nispet edilmiştir. Keza Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi, 2022 ile Süleymaniye Ktp., Pertevniyal 96/3, vr. 116^a-137^b de kayıtlı bulunan ve Hasan b. Hasan b. Ali tarafından istinsah edilen risalenin

¹¹- Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmânî*, (nşr. Ali Aktan- Abdülkadir Yuvalı- Metin Hülagü) III, 333, İst. 1996; Abdülkadir Özcan, a.g.e., II, 47.

¹²- Mehmet Tahir Efendi, a.g.e., I, 51.

¹³- Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 252-253.

¹⁴- Bağdalılı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, I, 563, İst., 1972; Abdullah Uçman, "*Abdülahad Nûri Sahâbeden Günümüze Allah Dostları*", VIII, 229-230.

¹⁵- Mehmet Tahir Efendi, a.g.e., I, 51.

¹⁶- Abdullah Uçman, a.g.e., VIII, 230. Abdülahad Nuri ile ilgili araştırmalar oldukça yetersizse de son yıllarda bazı müstakil çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri Nilüfer Çelik'in "*Abdülahad Nuri ve Divan'ının Tenkitli Metni*" Elazığ, 1999" adlı yüksek lisans tezidir. Ancak eser henüz neşredilmemiştir. Diğer bir çalışma ise aynı müellifin "*Abdülahad Nuri'nin Divanında Tasavvuf*" adlı makalesidir. (Tasavvuf D., s.197-204, sy.12, 2004)

¹⁷- bk. Abdülahad Nûri, *Te'dîbü'l-mütemerridîn* Süleymaniye Ktp. Fatih, 5293, vr. 278^a-315^a.

¹⁸- bk. Abdülahad Nûri, *Ta'dîb el-Mütemerridîn fi İslâmî'l-ebeveyn* İsküdar Selim Ağa Ktp., Hüdât Efendi, 297-4 (960); Beyazıd Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, (Nesih, vr. 88-102), 297-7 (001827); İstanbul Merkez Ktp., Arp., 23 varak, 297.4 (004261); Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, 628, Osm., (Nesih, vr. 101^b-115^a).

başında "haza risaletü *te'dîbi'l-mütemerridîn* li merhum müftî Ali Çelebi nevverallahu markadehu..." yazılarak, eser yine Ali Çelebiye nispet edilmiştir. Halbuki bu risaleler diğer nüshalarla karşılaştırıldığında Abdülahad Nûrî'ye ait olduğu görülecektir. Bu karışıklık mezkur risalelerin "*Mecmû'atü'r-resâil*" şeklinde olduğu, bu ikisinin hemen peşinde aynı sayfanın yarısından itibaren başlayan Müftü Ali Çelebi'ye ait "*Risalelü't-deverân fi beldeti Kostantiniyye*" adlı risale geldiği için müstensihler önceki risalenin de Ali Çelebi'ye ait olduğunu zannederek ona nispet etmiş olmalıdırlar.

Abdülahad Nûrî risalesini yazma gerekçesiyle ilgili şöyle demektedir: "Selefler hakkında ileri geri konuşmayı kendilerine yol edinmiş olan bazı yoldan çıkmış sapkın kimseler, aklın üstünden edep perdelerini kaldırarak Allah'ın Habibi'nin (s.a.v) nesebine dil uzatmaya başladılar. Üstelik hadis hafızlarının itimat ettiği, dirayet ehlinin önemli gördüğü rivayetlerin belirleyici sınırlarına ulaşmaktan aciz oldukları, ilgili rivayetlerden müteahhir ile mütekaddimi, zayıflarla mensuh olanları, birbirleriyle çelişenler ile müevvel olanları birbirinden ayıramadıkları, akıl ve ilmî durumları kıt olmakla beraber ilgili nakiller hakkında derinlemesine araştırma yapmadıkları halde bu işe yeltendiler. İşte bu yüzden Hazreti üstad-ı a'zam, âlimlerin en fazılı, irşat dairesinin kutbu, Şeyh Abdülmecid es-Sivâsî, bana, taş kalplilere karşı en sağlam rivayetleri toplayarak maksada en faydalı ve işe yarar rivayetlerden hareketle bir eser yazmamı emretti..."¹⁹

Abdülahad Nûrî, Ebeveyn'in mümin ve ehl-i necat olduğu kanaatindeydi ve bu itibarla risalesi, kendi kanaatini ispat ve savunma amaçlı bir eserdir. Böyle olmakla beraber bütün bütün de ilmîlikten ayrılmamış, ilgili rivayetleri almada seçici davranmış ve kendince aralarından en sağlam olanları tercih etmiştir. Bu konuda o, hadis hafızlarının usûl ve kurallarına riayet ettiğini, biraz da mübalağalı edebî bir üslup içinde konuyla ilgili zayıf rivayetler denizine dalıp bu deryadan daha önce hiçbir insan ve cin elinin ilişmediği inci ve mercanlar çıkardığını ifade etmiştir.²⁰

Abdülahad Nûrî, risalesini bir mukaddime ve üç bölüme ayırmıştır. Mukaddime'de sahabe ve tabiinden itibaren Ebeveyn-i Resul'ün ehl-i necat olduğunu kabul eden²¹ önemli şahısların isimlerini tek tek sıralamıştır. Nûrî, zikrettiği bu şahısların bazı âyet ve hadislere dayanarak Hz. Peygamber'in sadece anne-babasının değil, bütün ata ve annelerinin muvahhid olduğunu kabul ettiklerini ifade etmiştir.²² O, okuyucu üzerinde daha ikna edici olma düşüncesiyle bu kanaatte olanların isimlerini tek tek zikretme yolunu izlemiş olmalıdır. Risalenin birinci bölümü, Resulullah'ın anne-babasının ehl-i necat

¹⁹. Risale, vr.278^{a-b}.

²⁰. Risale, vr. 279^a.

²¹. Abdülahad Nûrî'nin zikrettiği Ebeveyn hakkında olumlu kanaate sahip olan şahıslardan bazılarının adı şöyledir: Hz. Ali, Hz. Aişe, İbn Abbas, Abdullah b. Mesûd, Enes, Mücahid, İkrime, Cafer es-Sadık, Ömer b. Abdülaziz, Fahreddin er-Râzî, Taberî, Ebû Nu'aym, Taberânî, Kurtubî, Pezdevî, Serahsî, İbn Nüceym, Celaleddin es-Suyutî, İbn Hacer el-Heysemî, Şa'rânî, Kastallânî, Kâdî 'Iyaz, Kemal Paşazâde, Saçaklızâde el-Maraşî, İbn Bahâuddin vs. (Risâle, vr. 279^b-280^a)

²². Risale, vr. 279^b-280^a.

olduğunu benimseyenlerin delillerine; ikinci bölümü, Ebeveyn'in ehl-i necat olduğunu kabul etmeyenlerin ileri sürdükleri itirazlara verilen cevaplara; üçüncü bölümü ise Hz. Peygamber'in zerre/gen ve nurunun Hz. Adem'den beri nezih nesiller içinde intikaline ayırılmıştır. Bununla birlikte Nurf, bu genel başlıklar altında konuyu işlerken yer yer "Ebû Talib'in İmanı, Ebû Hanife'nin (ö.150/767) Ehl-i Beyt taraftarlığı, Fil Suresinin tefsirinde Abdülmuttalib'le ilgili hususların zikredilmesi, Hz. Peygamber'in baba ve anne tarafından soyu ağacı gibi" bazı tâlî konulara da değinmiştir.

Abdülahad Nurf'nin Ebeveyn hakkında düşünceleri onun mezkur risalesi çerçevesinde incelenmiş, imkanlar ölçüsüne müellifin yararlandığı kaynaklar kullanılmıştır.

III- EBEVEYN-İ RESUL HAKKINDAKİ GÖRÜŞÜ

A- Ebeveyn'in Mümin Olması

Ebeveyn-i resul'ün mümin ve ehl-i necat olduğu görüşünü hararetle savunan Abdülahad Nurf, kaynaklara dayanarak bu hususa dair çeşitli naklî deliller getirmiştir. Onun bu konuda ileri sürdüğü delilleri aşağıdaki şekilde tasnif etmek mümkündür.

1- Ebeveyn'in Fetret Ehlinden Olması

Abdülahad Nurf'ye göre Hz. Peygamber'in anne-babasının fetret ehlinden olması onların ehl-i necat olduğuna dair en önemli delildir. O, bu konuda Suyutî'nin yaptığı gibi fetret ehlinin dinî durumuna delâlet eden "Biz Peygamber göndermedikçe azap edecek değiliz."²³, "Rabbin memleketlerin ana merkezlerine bir peygamber göndermedikçe o memleketleri helak edici değildir."²⁴, "Eğer biz, bu (Kur'an) dan önce onları bir azapla helak etseydik, muhakkak şöyle diyeceklerdi: Ya Rabbi, bize bir peygamber gönderseydin de şu aşağılığa ve rezillige düşmeden önce senin âyetlerine tabi olsaydık."²⁵, "Biz hiçbir ülkeyi uyarıcı (peygamber) ları gelmeden yok etmemişizdir."²⁶ ve "...Size düşünecek olanın düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi?"²⁷ meâlindeki âyetler²⁸ ile fetret ehliyle ilgili hadisleri delil getirmiştir. Onun zikrettiği söz konusu hadislerden biri Bezzar'ın Ebû Saîd el-Hudrî (ö.74/693)den, Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) ile İshak b. Rahûye'nin (ö.238/852) Ebû Hureyre (ö.57/678) den naklettikleri rivayettir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber şöyle haber vermişlerdir: Kıyamet günü fetret döneminde ölen kimse, yaşlı bunak kişi ve çocukken ölenler huzura getirilir. Fetrette ölen, yâ Rabbi, bana ne bir kitap ne bir peygamber gelmişti; yaşlı bunak kişi, yâ Rabbi bana akıl vermemiştin; çocukken ölen de yâ Rabbi, ben amel edecek yaşa erişmemiştim, derler. Bunun

²³. el-İsrâ, 17/15.

²⁴. el-Kasas, 28/59.

²⁵. Tâhâ, 20/134.

²⁶. eş-Şuarâ, 26/208.

²⁷. Fâtır, 35/37.

²⁸. bk. Suyutî, *Mesâlikü'l-hünefâs*.3-5; a. mlf. *ed-Dürecü'l-münîfâs*. 2-3. Fetret Ehlî hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Akçay, *Çağdaş Dünyada İnsan ve Dinî Sorumluluğu*. 289-371, Işık Yay., İzmir, 2000.

üzerine cehennem kendilerine yaklaştırılır ve Allah, cehenneme girmelerini emreder. O zaman amel edecek yaşa ulaşmış olsaydı, Allah'ın ilmine göre amel ederek bahtiyarlardan olacak kişi cehenneme girer ve Allah'ın ilmine göre amel etmeyeceği için şakîlerden olacak kişi ise cehenneme girmekten kaçınır. Bunun üzerine Allah Teâlâ "siz bizzat bana isyan ettiğinize göre, nerde kaldı benim peygamberlerime etmemeniz" buyurur.²⁹

Abdulahad Nurî'ye göre Ebeveyn hakkında olumsuz durum ifade eden Buharî ve Müslim hadisi ve benzerleri, fetret ehlinin dini konumuna delâlet eden ilgili âyet ve hadislerle neshedilmiştir. Ayrıca o, fetret ehlinin dinî hükmü hakkında bazı İslâm âlimlerinden nakillerde bulunmuştur. Mesela o, İbn Melek'in (ö.801/1398) "sahih ve nasların zahir ibarelerine uygun olan *Takvîm* sahibi³⁰ ile Fahu'l-İslâm Pezdevî'nin (ö.482/1089) görüşüdür. Onlar, iman ve küfre inanmadıkları halde kendisine dinî davet ulaşmadan ölenlerin, sırf akıllarıyla dinî anlamda mükellef olmadıklarını, mazur olduklarını belirtmişlerdir. Eş'arîlere göre ise müşrik bile olsalar mazurdur. Çünkü Mu'tezile'nin aksine, onlara göre muteber olan akıl değil, sem'dindir." dediğini nakletmiştir.³¹ Keza Gazzalî'nin (ö.505/1111) kendisine dinî davet ulaşmadan ölen kimsenin hükmen Müslüman olduğu sonucuna vardığını,³² İbnü'l-Cevzî (ö.597/1200), şarih el-Übbî ve Suyutî'nin ise ülemanın büyük çoğunluğunun İslâm daveti ulaşmadığı ve fetret ehlinin oldukları için Resulullah'ın (s.a.v) Ebeveyn'inin ehl-i necat olduğunu düşündüklerini ifade ettiklerini nakletmiştir.³³

Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö.638/1240) ve Şa'rânî (ö.973/1565) fetret ehlinin on küsur gruba ayrıldığını, her grubunun hükmünün farklı olduğuna dikkat çekmişlerdir³⁴ ki onlardan bir kısmı, Sa'd b. Zeyd gibi Hz. İbrahim'in dinine tabi olanlardır. Nitekim Sa'd Allah'a secde ediyor; İlahım, İbrahim'in ilahı; dinim, İbrahim'in dinidir, diyordu. Ayrıca o, İsmail oğullarından Benî Abdulttalib'ten bir nebî'nin geleceğini bekliyordu. Binaenaleyh Nûrî'ye göre fetret döneminde ölen Ebeveyn'in kendilerine davet ulaşmayan veya Hz. İbrahim'in Hanif dinine mensup olanlardan olması uzak bir ihtimal değildir ve aslah olan da budur.³⁵

²⁹. Risale, vr. 299^b-300^a; Müellif burada, ilgili hadislerden yalnız ikisini zikretmiş, bunlardan sadece Bezzar'ın rivayet ettiği hadisin anlamını vermiştir. Ahmed b. Hanbel ile İshak b. Râhûye'nin hadisinde ise ahirette imtihan edilecek kişiler üç değil, dört gruptur. Bu hadise göre kıyamet gününde hiç duymayan sağır, akli kit kişi, çok yaşlı kişi ve fetrette ölen kimse olmak üzere dört grup insan özel olarak imtihan tabi tutulacaklar, her grup kendi mazeretlerini belirttikten sonra imtihan gereği cehenneme girmeleri söylenecek, giren kurtulacak, girmekten kaçınan oraya atılacaktır. (bk. Suyûtî, *Mesâlikü'l-hünefâs*. 5-6; a.mlf. *Dürecü'l-münife*, s.3-4)

³⁰. Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer b. İsa ed-Debûsî (ö.430/1039): Büyük Hanefî âlimi olup hayatı pek bilinmemektedir. Buhara'da vefat etmiştir. *Takvîmu'l-edille fi usûli'l-fıkıh ve'l-Emedu'l-aksâ* gibi eserleri vardır. (bk. Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 37-38, Ank. 1990.)

³¹. bk. İbn Melek, *Şerhu'l-Menâr*, s. 332-333, Salah Bilici Kitabevi, İst. ts.

³². Risale, vr. 300^{a-b}. krş. Suyûtî, *ed-Dürecü'l-münife*. 6.

³³. Risale, vr. 300^{a-b}; bk. Muhammed b. Halef el-Übbî, *İkmâlu ikmâli'l-mu'allim* (Şerhu'l-Müslim), I, 616-621, (nşr. Muhammed Salim Haşim), Beyrut, 1415/1994; Suyûtî, *Mesâlikü'l-hünefâs* 1-2.

³⁴. bk. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, 305-307, nşr. Osman Yahya, Kahire, 1398-1406/1978-1986; Şa'rânî, *el-Yevâkîf ve'l-cevâhîd*, 58-59, Kahire, 1307/1959.

³⁵. Risale, vr. 301^b-302^a.

2 – Ebeveyn'in Haniflerden Olması

Abdülahad Nûrî'ye göre Cahiliyye devrinde Haniflerin varlığı ve Hz. İbrahim ile İsmail'in neslinden Allah'ın birliğine inanıp O'na ibadet eden bir grubun daima mevcut olması, Ebeveyn'in ehl-i necat olduğuna işaret eden önemli delillerdendir. Nurfî, Mücahid (ö.103/721), İbn Cüreyc (ö. 140/767), Taberî (ö.310/923) ve Beydavî (ö.685/1286) gibi müfessirlere atıfla "Yaratıklarımızdan daima hakka ileten ve onunla adaleti gerçekleştiren bir topluluk vardır."³⁶ meâlindeki âyetin Haniflerin varlığına delâlet ettiğini ifade etmiş³⁷, bunun yanı sıra Haniflerin varlığıyla ilgili bazı nakillerde bulunmuştur. Buna göre, Cahiliyye devrinde Araplar çeşitli dinî inançlara sahipti. Ancak içlerinden Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Kus b. Sâide, Abdülmuttalib, Ebû Tâlib, Amr b. Tarb, Osman b. Hüveyris, Varaka b. Nevfel, Rebâb ibnî'l-Berrâ, Sa'd b. Ebî Küreyb gibi az sayıdaki şahıslar, Allah'ın birliğine, yaratılış ve dirilmeye, sevap ve cezaya inanmakta, ölmüş hayvan eti yememekte, putlara tapmamakta, bir peygamberin gelmesini beklemekte ve Hanif dinine inanmaktaydı.³⁸ Nitekim bu doğrultuda İbn Kuteybê (ö.276/889) Arapların Hz. İsmail'in dininin kalıntıları üzere yaşadıklarını söylemiştir. Ayrıca Abdülahad Nûrî, Haniflerden sayılan Sa'd b. Zeyd'in ise Cahiliyye dönemindeyken "Muhakkak ki Hz. İsmail'in evladı Abdülmuttalib oğullarından bir nebi bekliyorum. O'na yetişip yetişemeyeceğimi bilmiyorum, ama ben, O'na iman ediyor ve O'nun Kerîm bir peygamber olduğuna şahitlik ediyorum" dediğini nakletmiştir.³⁹

Nûrî'ye göre bütün bunlar Hz. İbrahim ve İsmail'in neslinden Allah'a ibadet eden bir grubun daima varlığını koruduğuna, Ebeveyn-i Resülün de Hz. İbrahim'in dinine inanan bu mümin grup içinde olduğuna, bisseten önce Hz. Muhammed'in nübüvvetini beklediklerine delâlet etmektedir.⁴⁰ Buna ilaveten Nûrî'ye göre, oğlu Muhammed'in (s.a.v) baş uçuunda olduğu sırada Âmine'nin ölüm hastalığında iken söylemiş olduğu şu dizeleri de Amine'nin Haniflerden olduğuna ve oğlunun peygamber olacağı beklentisi içinde bulunduğuna delâlet etmektedir:

*Ey oğul, Allah seni mübarek eylesin
Ey soyluların hürmet ettiği kişinin oğlu
Meliku'l-'allam'ın yardımıyla kurtuldu
Ki Sen insanlara gönderileceksin
İslâm ve hakkı gerçekleştirmek üzere
Salih baban İbrahim'in dinidir senin dinin*

³⁶ - el-A'râf, 7/181.

³⁷ - Risale, vr. 282^b, 290^b; bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an-te'vîli âyi'l-kur'ân* III, 285, (nşr. Mahmud Muhammed Şakir – Ahmed Muhammed Şakir), Mısır, 1958; Beydavî, *Envâru't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, II, 676, Beyrut, ts; Ebu'l-Berekât en-Nesefî *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, II, 676, Beyrut, ts.

³⁸ - Risale, vr. 282^a, 287^{a-b}; bk. İbn Kuteybe, *el-Me'ârif* s. 35-37, Beyrut, 1407/1987; Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâli* III, 590, 598 (nşr. Emir Ali Mehnâ- Ali Hasan Fâ'ûr), Beyrut, 1419/1998; Muhammed b. Bahâuddin, *el-Kavlü'l-faşîs*.47, İst., 1410/1990.

³⁹ - Risale, vr. 290^b.

⁴⁰ - Risale, vr. 290^b;

Nehyedecek Allah seni putlardan

*Ve alikoyacak insanlarla birlikte onlara tabi olmaktan.*⁴¹

Keza Nûrî, Hz. Peygamber'in doğumundan önce babası Abdullah'ın (bir rivayete göre Abbas'ın) inşat ettiği şu şiirin onun Haniflerden olduğuna işaret etmektedir:

Sen nezih ve güzeldin en güzel gölgede

Yaprak örttüğünde emanet edilmiş olduğun yerde de

Sonra hiç insan olmayan dünyaya indin

Ki ne bir tutam et ne de alaka idin

Aksine gemiye binen bir meni halindeydin

Fakat su, Nesr putunu ve ehlîni yutmuştu

Ve Halil'in ateşine de girdin

*Ama ateş nasıl yaksın seni, sen onun sülbünde gizliydin.*⁴²

Abdülahad Nûrî, Cahiliyye Araplarının çeşitli inançlara sahip olmasının "İnsanlar tek bir ümmetti."⁴³ anlamındaki âyetle zahiren çeliştiğini düşünmüş olmalıdır ki bunu açıklama ihtiyacını hissederek âyetteki "en-nas/insanlar" dan maksadın "hepsi" değil, "insanların çoğu" demek olduğunu söylemiş ve 'tek bir ümmet üzere olmayı' 'küfürde tek bir ümmet üzere olmak' şeklinde anlamıştır. O, "Bu, tıpkı içlerinde okur-yazarlar az olsa bile genelde okur-yazar olmadıklarını ifade sadedinde Araplar'a "ümmiyyûn" denilmesi gibidir. Çünkü Allah (ç.c.) dünyayı, insanları hakka davet eden kimselerden asla tamamen boş bırakmamıştır." diyerek âyetteki 'nâs ve ümmet' kavramlarını bu şekilde açıklamasının gerekçesini göstermiştir. Ayrıca Ömer en-Nesefî "*İnsanların İbrahim'e en yakın olanı, ona uyanlar, bu Peygamber ve (bu Peygamber'e) iman edenlerdir.*"⁴⁴ anlamındaki âyetten hareketle, Hanifliğin Hz. İbrahim'den Hz. Muhammed'in zamanına dek -bizzat Resulullah'ın (s.a.v) kendiyile beraber-varlığını koruduğuna delâlet etmekte olduğunu belirtmiştir.⁴⁵

Nûrî'ye göre bizzat Hz. Peygamber'in kendisinin de bisetten önce Hz. İbrahim'in dini üzere bulunması da, Ebeveyn'in mümin olduklarına işaret etmektedir. Nitekim çeşitli âlimler tarafından Hz. Peygamber'in bisetten önce Hz. İbrahim'in dininden sahih olarak gelen ahkama göre yaşadığı belirtilmiştir. Bundan dolayıdır ki Beydavî (ö.685/1286) ve Ebüssuud (ö.982/1574) gibi müfessirler "*Seni şaşırmış bulup da hidayet etmedi mi?*"⁴⁶ anlamındaki âyeti

⁴¹- Risale, vr. 311^b-312^a; bk. Suyutî, *el-Hasâisu'l-kübrâ*, I, 135-136, Beyrut, 1405/1985; a.mlf., *Mesâliku'l-hünefâ* s. 46-47. Suyutî, burada Ebû Nu'aym'ın Zührî'den yaptığı rivayetin senedinin zayıf olduğunu belirtmiştir. Abdülahad ise söz konusu şiirin bazı mısralarını nakletmiştir.

⁴²- Risale, vr. 312^{a-b}; bk. Şehristânî, a.g.e., II, 589. (Söz konusu şiir kısmen alınmıştır.) Mezkur şiirin Hz. Abbas'ın olmasına ilaveten Abbas b. Mirdan es-Sülemî'ye hatta Hassan b. Sabite ait olduğu da söylenmektedir. İbn Kesir ise şiirin Hz. Abbas'a ait olduğu kanaatindedir. (bk. İbn Kesir, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, I, 195-197, Beyrut, 1396/1971.)

⁴³- el-Bakara, 2/213.

⁴⁴- Âl-i İmrân, 3/68.

⁴⁵- Risale, vr. 282^{a-b}; bk. Ömer en-Nesefî, *et-Teyisir fi't-tefsîr* vr. 107^b, İSAM: Ktp., 034802, (297-2 Nes.T)

⁴⁶- ed-Duhâ, 93/7.

“seni dini hükümlerden, şerî ahkamdan habersiz bulup da sana bu konularda vahiyyle yol göstermedi mi” şeklinde açıklamışlardır.⁴⁷ Buna bağlı olarak müfessirler “*Sen Kitap nedir, iman nedir bilmezdin*”⁴⁸ meâlindeki âyeti de ‘imanın hüküm ve gereklerini bilmezdin’ şeklinde izah etmişlerdir.⁴⁹

3- Hz. Peygamber’in Atalarının Şirkten Korunmuşluğu

Abdülahad Nûrî’nin Ebeveyn’in ehl-i necat olduğuna ilişkin ileri sürdüğü delillerden bir diğeri, Hz. Peygamber’in atalarının şirkten korunmuş olmasıdır. O, bu durumun Hz. İbrahim ve İsmail’in dualarının bir tezahürü olduğunu belirterek buna dair ilgili nasları zikretmiştir. Bu nasların ilki “*Bir zamanlar İbrahim, İsmail ile beraber Beytullah’ın temellerini yükseltiyorken (şöyle diyorlardı:) Ey Rabbimiz, bizden bunu kabul buyur, sen elbette hakıyla işitensin, bilensin. Ey Rabbimiz, bizi Müslümanlardan (sana itaat edenlerden) eyle, neslimizden de sana itaat eden (Müslüman) bir ümmet çıkar...Ey Rabbimiz, onlara içlerinden bir peygamber gönder ki...*”⁵⁰ meâlindeki âyettir.

Âyetteki “*min zürriyyetinâ*” ifadesinden neslin hepsi değil, “neslimizin bazıı” anlaşılmıştır. Binaenaleyh âyet, -Hz. İbrahim ve İsmail soyları içinde âlimler ve zâlimlerin olacağını bildikleri için- onların nesillerinin bir kısmına tahsis edilmiştir. Ayrıca âyetteki “*fihim*”, “Allah’a itaat edenlerin/Müslümanların içinden” demektir. Allah Teâlâ, Hz. İbrahim ve İsmail’in soyundan Hz. Muhammed’den başka peygamber de göndermemiştir. Bu durum Allah’ın ikisinin duasına icabetinin sonucudur. Nitekim Zemahşerî (ö.538/1144), Beydavî (ö.685/1286) ve Ebüssuud’un (ö.982/1574) tefsirlerinde geçtiği üzere Resûl-i Ekrem bu doğrultuda “Ben, atam İbrahim’in duası, İsa’nın müjdesi ve annemin rüyasıyım.” buyurmuştur.⁵¹ Kaffal ve Razî de bu âyetle ilgili ofarak Allah Teâlâ’nın Hz. İbrahim ile İsmail’in duasına icabet ettiğini ve bunun sonucu olarak Araplar içinde ikisinin soyundan Allah’a itaat eden topluluğun tamamen yok olmadığını söylemişlerdir.⁵² Böylece bu âyet-i kerîme, içlerinden Hz. Muhammed gönderilinceye dek Hz. İbrahim ile İsmail’in soyunun bir kısmının daima Allah’a itaat üzere kaldıklarına delâlet etmektedir. Bu noktada Nurî’ye göre, şüphesiz Resulullah’ın (s.a.v) atalarının ve Ebeveyni’nin Hz. İbrahim’in Hanîf dini üzere varlıklarını sürdürenlerden olması daha evladır. Çünkü sahih hadislerde sabit olduğu üzere onlar, her asırda en hayırlı zamanlarda bulunmuşlardır.⁵³ Bu itibarla mezkur âyetin işaretiyle Ebeveyn’in İslâm’ı sabit

⁴⁷- bk. Zemahşerî, *Keşşaf*, IV, 229, Beyrut, ts.; Ömer en-Neseî, a.g.e., vr. 517; Beydavî, a.g.e., VI, 528; Ebüssuud Ef., *İrşâdu akli’s-selîm ilâ mezâya’l-Kur’âni’l-kerîm*, 170-171, Beyrut, ts.

⁴⁸- eş-Şûra, 42/52.

⁴⁹- Risale, vr. 291^{a-b}; bk. Ömer en-Neseî, a.g.e., vr. 435^a; Ebu’l-Berekat en-Neseî, a.g.e., V, 419-420. Ebüssuud âyeti, ‘aklın tek başına bilebileceği imanı değil, tek başına ulaşamayacağı ve Kitab’ın açıklayacağı tafsilatı bilmezdin’ şeklinde tefsir etmiştir. (Ebüssuud Ef., a.g.e., VIII, 38.)

⁵⁰- el-Bakara, 2/127-128.

⁵¹- Risale, vr. 283^a; bk. Zemahşerî, a.g.e., I, 94; Beydavî, a.g.e., I, 199; Suyûtî, *ed-Dürri’l-mensûr fî tefsiri’l-me’sûrât*, 334-335, Beyrut, 1403/1983; Ebüssuud Ef., a.g.e., I, 162.

⁵²- Risale, vr. 283^b; bk. Fahreddin er-Razî, *Mefâtihu’l-gayb*, IV, 61, Dâru’l-kütübîl-ilmîyye, Tahran, ts.

⁵³- bk. Buhârî, “*Menâkib*”, 23.

olmuş olur. Zira usûl-i fıkhıta bilindiği üzere naşsin işaretleriyle sabit olan, nassın ibaresiyle sabit olduğu gibidir. Bazı kitaplarda rivayet edilen hikayeler buna aykırı olamaz. Üstelik mezkur âyette “*Ey Rabbimiz, bizi Müslümanlardan kıl...ve Ey Rabbimiz, onların içinden kendilerine bir peygamber gönder...*” şeklinde dua edenler, Hz. İbrahim ile İsmail idi ve bu peygamberlerin duasına binaen gönderilen de Hz. Muhammed'den başkası değildi. Öyleyse Resulullah'ın (s.a.v) atalarının, sonunda kendilerinden Hz. Muhammed dünyaya gelinceye kadar Hanif dini üzere Allah'a itaat eden kimselerden olduğu Kitap'la sabit olmuştur.⁵⁴

Nûrî'ye göre mezkur âyetteki “*ümmeden müslimeten*” ifadesini “Muhammed ümmeti” ne tahsis etmek uzak bir izah tarzıdır, zaten zikredilen rivayetler de böyle bir yorumu engellemektedir. Bu yüzden müfessirler böyle bir anlayışı zayıf görerek meçhul ifade/kile kalıbıyla bildirmişlerdir.⁵⁵ Çünkü bütün Muhammed ümmeti, Hz. İbrahim ve İsmail'in soyundan ibaret değildir ki “*Onlara kendilerinden bir peygamber gönder*”⁵⁶ denilmesi uygun olabilsin. Ayrıca âyette “onlara herhangi bir peygamber gönder” denilmemiş, ‘içlerinden, kendilerinden’ denilmiştir. İlaveten Hz. İbrahim ve İsmail, önce kendilerinin sonra da nesillerinin İslâm'da sabit kadem kalmaları ve gönderilmesini istedikleri bu peygamberin de İslâm üzere olan bu soyları içinden olması için dua etmişler, Allah Teâlâ da ikisinin duasına zürriyetlerinden Hz. Muhammed'i göndermek suretiyle icabet etmiştir.⁵⁷

Nûrî'nin Ebeveyn'in Hanifler'den olduklarına dair ileri sürdüğü diğer bir delil, “*Ey Rabbim, beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle.*”⁵⁸ anlamındaki âyettir. İbn Cüreyc (ö.140/767) bu âyet hakkında, Hz. İbrahim'in soyundan bir grubun, Hz. Peygamber'e dek daima Allah'a ibadet etmeyi sürdürdüğünü belirtmiştir.⁵⁹ Bu itibarla “*O ki (namaza) kalktığında da seni görüyor, secde edenler içinde dolaşmadı da (görüyor).O her şeyi hakkıyla işiten ve bilendir.*”⁶⁰ anlamındaki âyet de bu mânâya hamledilmiş ve ‘sen anne ve babandan doğuncaya dek secde edenden secde edenlere intikal edip durdun’ şeklinde anlaşılmıştır. Fakîh Ebu'l-Leys âyetteki “*alîm*”i ‘Allah senin atalarının şerefini biliyor’ şeklinde açıklamış; diğer bazı müfessirler de İkrime'nin (ö.107/726) mezkur âyeti ‘nübüvvetle ortaya çıkmanı ve muvahhidlerin sülplerinde intikal ederek dolaşmanı görüyor’ şeklinde tefsir ettiğini bildirmiştir. Kâdî İyaz (ö.544/1149) buradaki “*takallüb*” ifadesini Hz. Ali'nin ‘seni peygamber olarak gönderinceye kadar bir nebiden diğer nebeye intikal edişini görüp biliyor’ şeklinde açıkladığını belirtmiştir.⁶¹ Suyutî ve Kastallânî (ö.923/1517) ise Bezzar ve Ebû Nu'aym'ın (ö.430/1038) âyetteki “*sâcidîn*”ni ‘peygamberler ve salihler’

⁵⁴- Risale, vr. 283^b.

⁵⁵- bk. Zemahşerî, a.g.e., I, 94; Fahreddin er-Razî, a.g.e., IV, 61; Beydavi, a.g.e., I, 199.

⁵⁶- el-Bakara, 2/129.

⁵⁷- Risale, vr. 286^a.

⁵⁸- İbrahim, 14/40.

⁵⁹- bk. Suyutî, *Mesâlikü'l-hünefas*. 25.

⁶⁰- eş-Şu'arâ, 26/218-220.

⁶¹- bk. Kâdî İyaz, *eş-Şifâ*, I, 15-16; Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, ts. İkrime'nin İbn Abbas'tan diğer bir rivayetinde âyet ‘seni peygamber olarak gönderinceye kadar bir nebiden diğer nebeye intikal edip durdun’ şeklinde açıklanmıştır. (İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I, 25, nşr. İhsan Abbas, Beyrut, ts.)

olarak açıkladıklarını ifade etmişlerdir.⁶² Binaenaleyh bu âyet de Resulullah'ın (s.a.v) atalarının Müslüman ümmet içinde olduğunu desteklemektedir.

Abdülahad Nûrî, âyetteki "*fi's-sacidîn*" ifadesi ile Hz.İbrahim'in babası Azer'in müşrik olduğunu işaret eden âyetler arasında bir uyuşmazlık olduğunu düşünerek bu hususu telif etmeye çabalar ve Azer'in Hz.İbrahim'in babası değil, amcası, babasının isminin ise Tarah olduğu, Arap geleneğinde amcaya çoğu kez baba denildiğiyle ilgili bazı nakillerde bulunur.⁶³ Böylece Nûrî'ye göre, Suyutî'nin *el-Fevâidü'l- kâmine*'de de ifade ettiği üzere,⁶⁴ Resûl-i Ekrem'in bütün baba ve annelerinin muvahhid oldukları ortaya çıkmış olur.

İlgili bir başka delil, "*Rabbim, beni ve evlatlarımı putlara tapmaktan uzak tut*"⁶⁵ anlamındaki âyettir. Süfyan b. Üyeyne (ö.198/814) âyetin açıklamasında Hz. İsmail ve İshak'ın oğullarından hiç birinin putlara tapmadığını ve bu özelliğin "*Ey Rabbimiz, namazı dosdoğru kılmaları için neslimin bir kısmını senin Beyt-i Haremünün yanına, ziraat yapılmayan bir vadiye yerleştirdim.*"⁶⁶ şeklindeki Hz. İbrahim'in duası sebebiyle Hz. İsmail'in nesline tahsis edildiğini ifade etmiştir.⁶⁷

Bir diğer delil, "*Peygamber'in duasını/çağrısını sizin birbirinize dua etmeniz/çağırmanız gibi yapmayın.*"⁶⁸ anlamındaki âyettir. Peygamberlerin duası ise müstecaptır. Durum böyle olunca Hz. İbrahim ve İsmail'in evlatları içinde putlara tapmaktan kaçan ve namaz kılan bir grubun daima bulunması zorunludur. Hz. Peygamber'in ataları da bunlar arasındadır.⁶⁹

Abdülahad Nûrî'nin ileri sürdüğü bir başka delil de "*And olsun ki size kendi içinizden bir peygamber gelmiştir.*"⁷⁰ meâlindeki âyettir. Tefsirlerde bildirildiği üzere âyetteki "*min enfusiküm*" ifadesi, Hz. Ali (ö.40/661), Hz. Fatıma, İbn Abbas (ö.68/687), Enes (ö.93/711), Zührî tarafından 'sizin en fazilelliniz, en şerefliiniz içinden' anlamında "*min enfesiküm*" tarzında okunmuş; âyetin tefsiri meyanında Hz. Peygamber'in de "yani soy, nesep ve akrabalık bakımından sizin en şerefliinizden. Adem'den beri benim atalarım içinde gayr-i

⁶²- bk. Suyutî, *Mesâlikü'l-Hünefâ* s.18-19, 28; a.mif. *ed-Dürecü'l-münife* s. 8; Kastallânî, *Mevâhibü'l-Ledünniye* I, 86-87, (nşr. Salih Ahmet eş-Şâmi), Beyrut, 1412/1991. Âyetteki "*fi's-sacidîn*" le ilgili rivayetin tenkidi hakkında naşir notu için (bk. Süheylî, *er-Ravzû'l-üf*, I, 63-64.)

⁶³- bk. Risale, vr. 291^b-292^b.

⁶⁴- bk. Suyutî, *el-Fevâidü'l- kâmine fî imâni seyyideti Âmişæ*59, nşr. Mustafa Âşûr, Kahire, ts.

⁶⁵- İbrahim, 14/35.

⁶⁶- İbrahim, 14/37.

⁶⁷- Risale, vr. 286^a.

⁶⁸- en-Nûr, 24/63. (Ebû Nu'aym, Hz. Peygamber'in fazilet ve üstünlüğüne delâlet eden âyetler arasında bu âyeli de zikretmiş ve İbn Abbas ve Dahhak'ın 'Araplar, Resulullah'a önceleri "Ya Muhammed, Ya Ebe'l-Kâsım" diye hitap ediyorlardı, Allah Teâlâ Resul'ünü yüceltmek için böyle denilmesini bu âyelle yasakladıktan sonra "Ya Resulellah, Ya Nebiyyallah" diye hitap etmeye başlamışlardır.' dediklerini nakletmişler.(Ebû Nu'aym, *Delâilü'n-nübüvve*, I, 46, nşr. Abdülber Abbas – Muhammed Revvas Kal'acı,Haleb, 1390/1970.)

⁶⁹- Risale, vr. 283^b-284^a.

⁷⁰- et-Tevbe, 9/128.

meşru evlilik yoktur. Biz hepimiz meşru nikah üzereyiz.” buyurduğu rivayet edilmiştir.⁷¹

Keza“ *And olsun ki Allah onlara kendi içlerinden bir Peygamber göndermekle müminlere büyük lütfunda bulunmuştur.*”⁷² mealindeki âyet de Resulullah'ın (s.a.v) soyunun şirkten korunmuş olduğuna delildir. Nitekim Zemaşşerî, âyette geçen “*min enfusiküm*” ifadesini Hz. Peygamber'in 'en şerefliniz içinden' anlamında “*min enfesiküm*” şeklinde okuduğunu belirtmiş; sebebini de 'Çünkü Hz. Resul'ün soy silsilesinde Adnan, Hz. İsmail'in çocuklarının zirvesi/en üstünü; Mudar, Nizar b. Ma'd b. Adnan'ın en üstünü; Handef, Mudar'ın çocuklarının en üstünü; Müdrike, Handef'inkilerin en üstünü; Kureyş, Müdrike'ninkilerin en üstünü idi. Kureyş'in en üstünü de Hz. Muhammed'dir.' şeklinde açıklamıştır. Zemaşşerî, bu açıklamasına Ebû Talib'in, Benî Haşim ve Mudar'ın reislerinin bulunduğu bir mecliste Hz. Hatice'yi isterken “Bizleri İbrahim ve İsmail'in soyundan, Ma'd'ın nestinden ve Mudar'ın aslından getiren ve bizi insanlar üzerine hakimler kılan Allah'a hamd olsun...” şeklinde yaptığı konuşmasını delil göstermiştir.⁷³

Nûrî bu noktada geriye doğru Hz. Adem'e dek Hz. Peygamber'in bütün atalarını tezkiye eder ve ilgili nakillerde bulunur. Buna göre, İbn Abbas (ö.68/687) ve Katade (ö. 118/736) den rivayet edildiğine göre Hz. Adem ile Hz. Nuh arasında Resulullah'ın (s.a.v) atalarından kafir hiç kimse yoktur. Adem ile Nuh arasında on asır bulunmaktadır ve hepside İslam/hak din üzerediler.⁷⁴ Keza İbn Ebî Hâtim'in (ö.327/939) naklettiğine göre de Hz. Adem ile Hz. Nuh arasında on kuşak vardır ve bunların hepsi de şeriati bilip inanan kimselerdi. Sahihayn şartına göre tahriç ettiği bir haberde ise Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), Resûl-i Ekrem'in 'dünyanın hiçbir zaman Nuh'un şeriâtına bağlı insanlardan boş kalmadığını, öyle ki onlar sebebiyle Allah'ın (c.c) insanlardan belaları uzaklaştırdığını' bildirdiğini, haber vermektedir. Nitekim “*Muhakkak ki İbrahim de Nuh'un şiasından/taraftarlarından idi.*”⁷⁵ anlamındaki âyet de bu hususa delâlet etmektedir. Azer'e gelince daha önce geçtiği üzere o, Hz. İbrahim'in babası değil, amcasıdır. Ayrıca Nûrî'nin “*Kitabu'l-Hamîs*”den naklettiğine göre Nuh'un oğlu Sam'ın mümin olduğu Kur'an nassı ve icma ile sabittir. Keza İbn Seb'in'in *Tabaka*'ında geçtiği üzere- Sam'ın oğlu Erfahşed ve diğerlerinin durumu da böyle olduğu gibi, Hz.İbrahim'den Haşim'e ondan da Abdullah ile Âmine'ye kadar da böyledir.⁷⁶

4- Hz. Peygamber'in Atalarının Daima En Hayırlı Zaman ve Topluluklar İçinde Sürmesi.

⁷¹- Risale, vr. 288^b; bk. Ömer en-Neseî, a.g.e., vr. 246^b; Fahreddin er-Razî, a.g.e., XVI, 236; İbni Seyyidinnas, '*Uyûnu'l-eser*, I, 76, nşr. Muhammed el-İd el-Hatrâvî - Muhyiddin Murtû, Beyrut, 1413/1992; Kâdî 'Iyaz, a.g.e., I, 14-15; el-Begavî, '*Me'âlimü't-tenzîl*, 341, Beyrut, 1407/1987; Suyûtî, '*ed-Dürrü'l-mensûl*IV, 327, Beyrut, 1403/1983.

⁷²- Â-i İmrân, 3/124.

⁷³- Risale, vr. 290^{a-b}; bk. Zemaşşerî, a.g.e. I, 228.

⁷⁴- Risale, vr. 309^a; bk. İbn Sa'd, '*et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I, 53, (nşr. İhsan Abbas), Beyrut, ts.; Suyûtî, '*Mesâlikü'l-hünefâs*. 26. (Suyûtî, burada bu hususla ilgili rivayetleri topluca zikretmiştir.)

⁷⁵- es-Saffat, 37/83.

⁷⁶- Risale, vr. 309^{a-b}. Kitâbu'l-hamîs'de bu ifadelerin yerini tesbit edemedik.

Abdülahad Nûrî'nin Ebeveyn'in ehl-i necat olduklarına dair ileri sürdüğü bir başka delil, Hz. Peygamber'in atalarının daima en hayırlı zaman ve topluluklar içinde bulunduğunu ifade eden rivayetlerdir. Nûrî, bu hususta "Muhakkak ki Allah, Hz. İbrahim'in oğulları içinden İsmail'i, İsmail'in oğulları içinden Benî Kinâneyi, Benî Kinâne içinden Kureyşi, Kureyş'in içinden Benî Haşim'i, Benî Haşim içinden de beni seçmiştir." şeklindeki Hz. Peygamber'in beyanı⁷⁷ ile İbn Abbas'tan nakledilen şu hadisi zikretmektedir: Buna göre bir aralık Hz. Peygamber sanki bir şeyler duymuş gibi bir halde gelip minbere çıkmış ve "ben kimim?" diye sormuş, oradakiler "Sen Allah'ın peygamberisin" diye cevap vermişler, bunun üzerine Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Ben, Muhammed b. Abdullah b. Abdülmuttalib'im. Muhakkak Allah Teâlâ mahlukatı yarattı ve beni onların en hayırlısı içinde bulundurdu. Sonra onları iki gruba ayırdı ve beni onların hayırlı grubu, sonra onları kabilelere ayırdı ve beni onların en hayırlı kabilesi, sonra onları hanelere ayırdı beni onların en hayırlı hanesi içinde bulundurdu. O halde ben, hane olarak da soy olarak da onların en hayırlısıyım." buyurmuştur.⁷⁸ Ayrıca Buhârî'nin (ö.256/870) rivayet ettiği "Ben içinde bulunduğum asra gelinceye dek asır be asır ademoğlunun asırlarının en hayırlısı içinde bulundum."⁷⁹ hadisi; Beyhakî'nin naklettiği Hz. Peygamber'in "Allah, insanları kabilelere ayırmış ve beni daima onların en hayırlısının içinde bulundurmuştur. Bu şekilde ben sonunda ebeveynime getirildim. Bana Cahiliyye döneminden hiçbir şey bulaşmamıştır. Ben, tâ Âdem'den beri nikahlı evlilikten doğdum, asla gayr-ı meşru ilişkiden doğmadım. Bu itibarla ben, nesep olarak da ata olarak da sizin en hayırlınızım." şeklindeki beyanı;⁸⁰ Ebû Nu'aym(ö.430/1038), Kâdî 'İyaz (ö. 544/1149) ve Suyutî (ö. 911/1505) nin naklettikleri Hz. Peygamber'in " Ben, Allah Teâlâ kâinatı yaratmadan iki bin sene önce Allah'ın huzurunda bulunan bir nur idim. Bu nur meleklerle birlikte Allah'ı tesbih ediyordu. Allah, Adem'i yaratınca bu nuru onun sülbüne/genlerine yerleştirdi ve böylece beni Adem'in sülbünde yeryüzüne indirdi. Oradan gemideki Nuh'un sülbüne koydu. İbrahim'in sülbünde iken beni ateşe attı. Allah, beni daima tertemiz süblerden ak-pak rahimlere aktarmayı sürdürdü ve sonunda beni ebeveynimden dünyaya getirdi. O ikisi de asla gayr-ı meşru ilişkiyle bir araya gelmemişlerdir." tarzındaki beyanları da bu hususa delâlet etmektedir.⁸¹

⁷⁷- Risale, vr.284^b; bk. İbn Sa'd, a.g.e., I, 20; Müslim, "*Fedâil*", I, İst., 1413/1992; Tirmizî, "*Menâkıb*", I, İst., 1413/1992; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, I, 165-166, nşr. Abdulmutî Kalacı, Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1405/1985; Kâdî 'İyaz, a.g.e., I, 82. (Hz. Peygamber'in daima en hayırlı toplum ve soy içinde geldiğini bildiren rivayetlerin derlemesi için bk. Suyutî, *Mesâlikü'l-hünefâ*, s. 20-23.)

⁷⁸- Risale, vr. 284^b; bk. İbn Sa'd, a.g.e., I, 20-21; Tirmizî, "*Menâkıb*", 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* IV, 107, İst., 1413/1992; Beyhakî, a.g.e., I, 167-168; Ebû Nu'aym, *Delâilü'n-nübüvve*, I, 66, nşr. Abdülber Abbas - Muhammed Revvas Kal'acı, Halep, 1390/1970.

⁷⁹- bk. Buhârî, "*Menâkıb*", 23; İbn Sa 'd, a.g.e., I, 25; Suyutî, *Mesâlikü'l-hünefâs*. 20.)

⁸⁰- bk. Beyhakî, a.g.e., I, 174; Suyutî, *Mesâlikü'l-hünefâs*. 20.

⁸¹- Risale, vr. 293^a-294^a. bk. Ebû Nu'aym, *Delâilü'n-nübüvve*, I, 66; Kâdî 'İyaz, *eş-Şifâ*, I, 83; Suyutî, *ed-Dürü'l-mensûr*IV, 329-330. (Suyutî'nin rivayetinde 'ben, Allah'ın huzurunda nur idim...' yerine 'Kureyş, Allah'ın huzurunda bir nur idi...' ifadesi vardır. Müellif genellikle farklı kaynaklardaki benzer rivayetleri birleştirip anlam olarak naklettiği için bu gibi iltibaslar bulunmaktadır.)

Buna ilaveten Muhyiddin ibn'ül-Arabî (ö.638/1240) Hz. Peygamber'in ana-babasının sadece seçilmiş hayırlılardan değil, ebrarın büyüklerinden olduğunu söylemiştir. Suyutî ise Ehl-i Kitap ve kahinlerin Hz. Peygamber'in ebeveynine, çocukları içinden yüce bir nebinin çıkacağını müjdelediklerini; ayrıca Ebeveynin çok ilginç hadiselerle şahit olduğunu; Hz. Peygamber gelmeden önce onu tasdik ettiklerini; böyle olduğu halde, Resulullah'ın ana-babasının İslâm'dan uzak olduklarına nasıl hükmedilebileceğini; İslâm'ın özde bu tasdikten başka bir şey olmadığını; tarih ve siyer kitaplarının Hz. Peygamber'in şerefi dolayısıyla Ebeveyn'den nice harikalar zuhur ettiğini kaydettiğini; bundan dolayı Araplar'ın Resulullah'ın ecdadını "Âlullah ve ehluhu/Allah'ın hane halkı ve ehli" olarak isimlendirmiş olduğunu, söylemiştir. Abdülahad Nurî bu noktada "Öyleyse, Hz. Resulullah'ın ecdadının durumu böyle olursa anne ve babasının durumu da aynen böyledir." diyerek ⁸² bu hususu onların ehl-i necat ve mümin olduklarına delil göstermiştir.

Abdülahad Nûrî, böylece bütün peygamber ecdadının çirkinlik, soysuzluk, cenabet ve sapıklıktan berî olduğunu, peygamberlerin kendi kavimlerinin nesep olarak en şerefli ve en faziletliyelerinden gönderildiğini ifade etmiştir. Ayrıca o, Hz. Peygamber'in mektubu kendisine ulaşınca Bizans İmparatoru Heraklit'in Resulullah'ın (s.a.v) nesebini sorması; O'nun alçakgönüllü, vakarlı ve Araplar içinde şerefli bir soya sahip olduğu söylenince Heraklit'in "Peygamberler böyle olur." demesinin de buna delâlet eden tarihi bir delil olduğunu belirtmiştir.⁸³

Bunlara ilaveten Nûrî, Kurtubî (ö.671/1273) ve Kirmânî (ö. 786/1384) ye atıfla peygamberlerin soylarının kavimlerinin en şerefliyelerinden olmasının hikmetini 'şerefli soyuyla tanınan kimsenin batıla tabi olmaktan ve hakikatten başka bir şeye bağlanmaktan uzak duracak olmasıyla açıklamıştır.⁸⁴ Bunun içindir ki Hz. Peygamber, peygamberliğini ispat ve şüpheleri izale etmek için Huneyn savaşı esnasında en yüksek sesiyle "Yalan değil, ben peygamberim. Ben Abdülmuttalib'in oğluyum." diye haykırmıştır. Çünkü Abdülmuttalib onlar içinde insanların en cömerdi, en şerefli ve günahlardan en çok kaçınanı idi. 'Bütün bunlara göre Resulullah'ın ataları mümin değillerse, bu takdirde müşriklerin müminlerden daha hayırlı olması lazım gelir. Ayrıca Allah Teâlâ dünyayı kendisine iman edenlerden asla tamamen boş bırakmamıştır.'⁸⁵ diyerek peygamberlerin soylarının kavimlerini en şerefliyelerinden olduğunu belirtmiştir.

5- Hz. Peygamberin Atalarının Daima Nikahlı Evlilikten Üremesi

Abdülahad Nurî, Ebeveyn'in ehl-i necat olduğuna delâlet eden hususlardan birinin de Hz. Peygamber'in atalarının daima nikahlı evlilikten

⁸²- Risale, vr. 288^{a-b}.

⁸³- Risale, vr. 289^{a-b}; bk. Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 6; İbn Hacer el-'Askalânî, *Fethü'l-bârî*, 35-36, nşr. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz, Beyrut, ts.

⁸⁴- Risale, vr. 289^b; bk. Ebu'l-Hasen el-Kurtubî, *Şerhu Sahihî'l-Buhârî*, 45, (nşr. Ebü Temîm Yâsir b. İbrahim), Riyad, 1420/2000; Kirmanî, *Sahihu'l-Buhârî bi şerhi'l-Kirmânî*, I, 57, Beyrut, 1401/1981.

⁸⁵- Risale, vr. 285^a.

ürediğini bildiren rivayetler olduğunu ileri sürmüştür. O bu hususta Resulullah'ın (s.a.v), kendisinin Hz. Adem'den beri daima İslâm nikahı gibi meşru evlilikten geldiğini bildirdiği rivayeti;⁸⁶ Beyhakî (ö. 458/1066) ve Begavî'nin (ö.510/1117) İbn Abbas'tan rivayet ettikleri "Benî, cahiliyyenin gayr-ı meşru evliliği dünyaya getirmemiştir. Beni, ancak İslâm'ın nikahlı evliliği dünyaya getirmiştir." ile yine Beyhakî'nin Enes (ö.93/711) ten naklettiği "Allah Teâlâ beni daima tertemiz sülplerden tertemiz rahimlere aktarmayı sürdürmüştür ve ben, ikiye ayrılan grubun ancak hayırlısı içinde bulunmuşumdur." şeklindeki hadisleri⁸⁷ delil getirmiştir. Ayrıca Nurfî, Fahreddin er-Razî (ö. 606/1210) nin bu hadisi zikrettikten sonra 'Allah Teâlâ meâlen "*Muḥakkak, müşrikler necistir*"⁸⁸ buyurmakta, Hz. Peygamber ise yüce soyunun temiz ve nezihliğini bildirmektedir. O halde O'nun anne ve babalarından bir tekinin bile asla müşrik olmaması vacip olur.' dediğini de zikretmiştir.⁸⁹

6- Bazı Peygamberler ve Soylarının Seçilip Âlemlere Üstün Kılınması

Abdülahad Nurfî'ye göre, belirli peygamberler ve soylarının Allah tarafından seçilip âlemlere üstün kılınması da Ebeveyn'in ehl-i necat ve mümin olduğuna dair önemli bir delildir. Nitekim ona göre "*Allah, birbirinden gelme nesil olarak Adem'i, Nuh'u, İbrahim ailesi ile İmran ailesini seçip âlemlere üstün kıldı.*"⁹⁰ anlamındaki âyet bu hususa delâlet etmektedir. Râzî, âyetin tefsiriyle ilgili olarak Allah Teâlâ tarafından seçilip âlemlere üstün kılınmanın ademoğullarından belli gruba tahsis edildiğini, bunların Şî't ve evlatları, sonra İdris, Nuh ve İbrahim'e kadar böyle olduğunu, İbrahim'den sonra İsmail ve İshak şeklinde ikiye ayrıldığını, Hz. İsmail'in Hz. Muhammed'in mukaddes ruhunun mebde'i yapıldığını, diğer kol olan İshak'ın iki gruba menşelik yaptığını ve nübüvvetin Yakub'un nesline, mülkü de diğer kola verildiğini, Hz. Muhammed dünyaya gelince nübüvvet ile mülk nurunun O'nda birleştiğini, bu ikisinin kıyamete kadar O'nun mensuplarında kalacağını belirtmiştir.⁹¹ Şehrîstânî (ö.548/1153) ise Hz. Adem'den Hz. İbrahim'e intikal eden nurun ikiye ayrıldığında bir parçasının İsrail oğullarına geçip onlar içinde nübüvvetin şahıs be şahıs ortaya çıktığını, diğer parçasının ise İsmail oğullarına gittiğini ve bu nübüvvet nurunun onlarda gizli olarak sürdüğünü, İsmail oğullarına bundan dolayı "Âlullah ve Ehlullah" denildiğini ve kiblelerinin de Beytullah olduğunu belirtmiştir.⁹²

Abdülahad Nurfî yine Hz. Peygamber'in soyunun üstünlüğü ve seçilmişliğiyle ilgili olarak Hz. Aişe'den (ö.58/678) Resulullah'ın (s.a.v) "Cebrail bana geldi, yeryüzünün doğu ve batısını katlayıp bana gösterdi. Orada Benî

⁸⁶- Risale, vr. 285^a; bk. Taberânî, *Mu'cemu'l-evsâf* V, 366, (nşr. Mahmûd et-Tahhan), Riyad, 1415/1995; Ebû Nu'aym, a.g.e., I, 65; Suyutî, *el-Hasâisu'l-kübrâ*, I, 64.

⁸⁷- Risale, vr. 285^{a-b}; bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, VII, 190, Dârul-ma'rife, Beyrut, 1406/1986; Suyutî, *el-Hasâisu'l-kübrâ*, I, 64; Begavî *Me'âlimü't-tenzîl*, 341, Beyrut, 1407/1987.

⁸⁸- el-Tevbe, 9/28.

⁸⁹- Risale, vr. 285^b; bk. Suyutî, *Mesâlikü'l-hünefâs*.19; a.m.lf., *ed-Dürecü'l-münîfes*.8.

⁹⁰- Âl-i İmran, 3/33.

⁹¹- Risale, vr. 286^{a-b}; bk. Fahreddin er-Razî, a.g.e., VIII, 22.

⁹²- Risale, vr. 286^b-287^a; bk. Şehrîstânî, a.g.e., I, 253.

Haşim'den daha faziletli bir kabile göremedim" dediğini zikretmiş, söz konusu bu üstünlük ve faziletten dolayı da Benî Haşim'in zekat almasının yasaklanmış olduğunu ileri sürmüştür.⁹³

7- Hz. Peygamber'in Bazı Atalarının İsmi Zikrederek Onların Lanetlenmesini Yasaklaması

Abdulahad Nûrî'ye göre Resulullah'ın (s.a.v) atalarından bazılarının isimlerini açıkça zikrederek onlara hakaret ve lanet edilmesini yasaklaması da Ebeveyn'in mümin olduklarına dair önemli bir delildir. O, bu meyanda Hz. Peygamber'in atalarından Adnan, Ma'd, Rebî'a, Nadr, Hüzeyme ve Esed'in Hz. İbrahim'in dini üzere olduklarını, bu yüzden onlara lanet edilmemesini, ancak hayırla anmak gerektiğini bildiren Ebû Zer ve İbn Abbas hadislerini nakletmiştir.⁹⁴

8- Hz. Peygamber'in Nurunun ve Zerrelere İntikali

Abdulahad Nûrî'nin üzerinde önemle durup risalesinde ayrı bir bölüm halinde ele aldığı ve Ebeveyn'in ehl-i necat olduğuna dair ileri sürdüğü delillerden biri de Hz. Peygamber'in nurunun ve zerrelere/genlerinin kuşaktan kuşağa intikali hususudur. Buna göre Allah Teâlâ, Hz. Adem'e ruh üflediği zaman, Adem'in sülbünde Hz. Muhammed'in varlık unsuru/genleri bulunduğu için Hz. Muhammed'in nuru Adem'in alnında belirmiş, bu nur daha sonra Hz. Adem'in eşine, ondan Hz. Şit'e ve böylece Hz. İbrahim ve İsmail'e oradan Haşim'e intikal etmiş, bu şekilde her kuşakta secdeli, nikahlı temiz İnsanlar yoluyla Abdülmuttalib'e, ondan oğlu Abdullah'a geçmiş, ondan da Amine'ye intikal etmiştir. Her kuşakta baba, evladına Hz. Muhammed'in nurunu sadece temiz rahimlere koyacaklarına dair söz almıştır. Abdullah ile Amine bu nurun bereketiyle bir çok harikalar yaşamışlar ve bu tebşiratlar sebebiyle oğullarının nübüvvetine önceden inanmışlardır.

Nûrî, genel olarak yaptığı gibi bu hususu da ilgili bazı tarihî rivayetlere ait nakillerle temellendirmeye çalışmıştır. Nitekim "*O ki (namaza) kalktığında seni görüyor, secde edenler içinde dolaşmanı da(görüyor).*"⁹⁵ anlamındaki âyetle ilgili olarak İbn Abbas ve İkrime'nin söylediğine göre Allah Teâlâ, Adem'e ruh üflediği zaman, Adem'in sülbünde Hz. Muhammed'in varlık unsuru/genleri bulunduğu için Hz. Muhammed'in nurunun Adem'in alnında belirmiştir. Hz. Adem, alnında karıncanın kıpırdanışı gibi hafif bir ürperti hissettiğinde Allah'a (c.c) bunun ne olduğunu sormuş, Allah Teâlâ da 'Ey Adem, o, senin evladın Muhammed'in tesbihidir.' demiştir. Sonra bu nur, Adem'den Havva'ya, ondan Şit'e, Şit'ten Mehvâyil'in rahmine, ondan Anûş'un sülbüne ve bu şekilde daima secdeli pak insanlara intikal etmeye devam etmiştir. Her kuşakta bu nurlu zerreyi ancak temiz rahimlere koyacaklarına dair söz ve yemin alınmıştır. Böylece Abdullah'a kadar gelmiş ve bu nur onun alnında parıldamaya

⁹³- Risale, vr. 289^b-290^a.

⁹⁴- Risale, vr. 287^b-288^a; (İlgili hadislerin çeşitli rivayetleri için bk. Suyûfî, *Mesâlikü'l-hünefâs*. 36-37; a.mlf. *ed-Dürecü'l-münîfes*.13.)

⁹⁵- eş-Şu'arâ, 26/219.

başlamıştır. Öyleki Kureyşli kadınlar Abdullah'la evlenmeye can atar hale gelmiştir.⁹⁶

Hiz. Peygamber'in nuru Âmine'ye intikal edince o, bunun bereketiyle bir çok ilginç olaylar yaşamış, mübeşşirata şahit olmuş ve bu yüzden oğlunun nübüvvetine önceden inanmıştır. Nitekim Ebû Nu'aym (ö.430/1038), bildirdiğine göre Âmine, ölüm hastalığında iken oğlu Muhammed (s.a.v) de baş ucunda bulunmuş ve o sırada Âmine oğlunun (s.a.v) yüzüne bakıp bir şiir inşat etmiştir.⁹⁷ Suyutî de *el-Fevâidü'l-Kâmine*'de Âmine'nin bu sözlerinden hareketle onun muvahhid olduğunun açık olduğunu, zira oğlunun nebî olarak gönderileceğini, Allah'ın onu putlara tapmaktan yasaklayacağını söylemiş olduğunu, zaten tevhidinden bundan başka bir şey olmadığını belirtmiştir.⁹⁸ Öte yandan Hiz. Peygamber'in doğumundan önce bir rivayete göre babası Abdullah'ın –daha önce geçtiği üzere- söylediği şiir de onun mümin olduğuna delâlet etmektedir.⁹⁹

Abdülâhad Nûrî'ye göre bütün bunlar, Resulullah'ın (s.a.v) atalarının Hiz. İbrahim'in Hanif dinine mensup olduğunu, kendi içlerinden bir peygamber geleceğinin beklentisi içinde olduklarını ve teşrif etmesinden önce Hiz. Muhammed'in nübüvvetine de inandıklarını açıkça göstermektedir. Çünkü onların bunu nezih atalarından işitmiş, kahinlerden ve ehl-i kitaptan bu konuda müjdeler almış, Resûl-i Ekrem'in ilginç irhasatlarına şahit olmuşlardır. Bu itibarla kalp ve zihinleri O'nunla ilgili bilgilerle dolu olduğu halde, Ebeveyn'in Hiz. Peygamber'in peygamber olacağına inanmamaları düşünülemez.¹⁰⁰

B- Ebeveynin Ehl-i Necat Olmadığını İleri Sürenlere Verilen Cevaplar

1- Ebeveyn'in Aleyhine Olduğu İleri Sürülen Ayetler

Ebeveynin ehl-i necat olmadığını kabul edenlerin iddialarının ilki "*Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin.*"¹⁰¹ âyeti ile bu âyetin sebebi nüzulu olarak gösterilen Hiz. Peygamber'in "Keşke anam-babam ne yaptılar, bilebilseydim." ifadesidir.

Abdülâhad Nûrî, buna Suyutî ve Ebüssuud gibi âlimlerin açıklamalarıyla cevap vermiştir. Suyutî, sebebi nüzul olarak zikredilen söz konusu hadisin mu'dal¹⁰² ve isnadının zayıf olduğunu söylemiş; Ebüssuud âyetin nazmının, 'Hz. Peygamber'in ebeveyninin durumunu bilmek istemekten yasaklanması, onların

⁹⁶- Risale, vr. 307^{a-b}

⁹⁷- bk. Suyutî, *el-Hasâisü'l-kübrâ*, I, 135-136, Beyrût, 1405/1985; a. mlf. *Mesâlikü'l-hünefâs*. 46-47.

⁹⁸- Risale, vr. 312^a; bk. Suyutî, *el-Fevâidü'l-Kâmine*s.54.

⁹⁹- bk. Söz konusu şiir için bu makalenin baş tarafına.

¹⁰⁰- Risale, vr. 312^b-313^a.

¹⁰¹- el-Bakara, 2/119.

¹⁰²- **Mu'dal hadis**, zayıf hadis çeşitlerinden biri olup senedinden peşpeşe iki veya daha fazla ravinin düştüğü hadise denilmektedir. O, bu niteliğiyle yine zayıf hadis çeşitlerinden biri olan munkatî hadisten daha kapalı ve müphemdir. bk. Subhi Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*, (trc. M.Yaşar Kandemir), s. 141, DİB. Yay. Ank., 1973.

küfrünü gösterir' şeklindeki bir anlayışı desteklemediğini ifade etmiştir.¹⁰³ Nûrî ise Ebeveyn'le ilgili nüzul sebebi sahih olacak olsa bile âyetin kesinlikle Ebeveyn'in küfrüne delâlet etmediği kanaatindedir. Zira ona göre insanın cehennemde olması, kafir olduğuna delâlet etmez. Mesela Beydâvî ve Ebüssuud'un "O alevli bir ateşte yanacak."¹⁰⁴ anlamındaki âyetin tefsirinde Ebû Leheb hakkında bile 'âyetle Ebû Leheb'in imansız olduğuna dair bir delil yoktur; çünkü onun küfüründen dolayı değil, fîsk ve günahlarından dolayı cehenneme atılması muhtemeldir.¹⁰⁵ demişlerdir.

Ebeveyn aleyhine olduğu ileri sürülen âyetlerden biri de "cehennem ehli oldukları onlara açıkça belli olduktan sonra akraba dahi olsalar, müşrikler için Allah'tan af dilemek ne Peygamber'e ne de müminlere yakışır."¹⁰⁶ anlamındaki âyet ile bunun nüzul sebebine ilişkin rivayettir. Nitekim bu âyetin Hz. Peygamber'in annesi veya Ebû Talib hakkında¹⁰⁷ nazil olduğuna dair bazı zayıf rivayetler bulunmaktadır. Ancak Nûrî'ye göre bu hususta birbirleriyle çelişkili rivayetler bulunduğundan kesinlik ve tahsis ifade etmezler. Ayrıca konuya ilişkin Hz. Ali'den nakledilen habere göre Hz. Ali, bir adamın müşrik olan ebeveynine dua ettiğine şahit olmuş, durumu Hz. Peygamber'e arz etmiş, Resulullah (s.a.v) da vahiy gelmesini beklemiş ve bunun üzerine Tevbe suresi 9/113. âyeti indirilmiştir.¹⁰⁸ Dolayısıyla âyetin nüzul sebebi Ebeveyn hakkında değildir. Ancak yine de mezkur âyetin nüzul sebebi, Ebeveyn-i Resul'e tahsis olunacaksa, bu takdirde âyetin hükmünün fetret ehli hakkındaki âyetlerle mensuh olması lazım gelir. Üstelik Mâtürîdîyye'ye göre, fetret ehli, müşrik de mümin de değillerse; Eş'ariyye'ye göre ise müşrik olsalar bile, mezkur iki âyetin (2/119 ile 9/113) hükmünün fetret ehlinin dinî durumuna delâlet eden âyetlerle¹⁰⁹ mensuh olması gerekir. Hiç kimse bu iki âyetten (2/119 ile 9/113) sadece birinin mensuh olduğunu söylememiştir. Binaenaleyh bu âyetlerin Ebeveyn-i Resul hakkında nazil olmadıkları ortaya çıkar.¹¹⁰

2- Ebeveyn'in Aleyhine Olduğu İleri Sürülen Hadisler

Ebeveynin ehl-i necat olmadığını kabul edenlerin iddialarından biri de Ebeveyn'in aleyhinde görünen 'kütüb-i sitte'de de geçen bazı hadislerdir. Bunlardan biri Resul-i Ekrem'in annesi hakkındaki hadistir. Söz konusu hadise göre Hz. Peygamber annesinin mezarını ziyaret etmiş, ağlamış, ağlamasıyla etrafındakiler de ağlamış, bunun üzerine şöyle demiştir: "Rabbimden anneme

¹⁰³- bk. Suyûlî, *ed-Dürrü'l-mensûl*, 271; Ebüssuud Ef., a.g.e., I, 152.

¹⁰⁴- et-Tebbel, 111/3.

¹⁰⁵- bk. Beydâvî, a.g.e., VI, 599; Ebüssuud Ef., a.g.e., IX, 211.

¹⁰⁶- et-Tevbe, 9/113.

¹⁰⁷- Âyetin nüzul sebepleriyle ilgili olarak bir kısım Buhârî ve Müslim rivayetleri olan rivayetler için bk. Vâhidî, *Esbâbu n-nüzul*, 176-178, 227-228, Kahire 1998-1999.

¹⁰⁸-bk. Tirmizî, "Tefsir", c.16, Hesaf, "Cenâiz", 102; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* I, 99, 130-131; Begavî, *Me'âlimü'l-tenzîl*, 331; Beyrut, 1407/1987. (Begavî'nin burada Hz. Ali'den zikrettiği bir rivayete göre Hz. Ali adamın müşrik olan ebeveyni için dua ettiğini Resulullah'a (s.a.v) bildirmiş, bunun üzerine Tevbe suresindeki âyet değil, el-Mümtehine, 60/4. âyeti nazil olmuştur.)

¹⁰⁹ bk. el-İsrâ, 17/15; el-Kasas, 28/59; Tâhâ, 20/13-4; eş-Şuarâ, 26/208; Fâtır, 35/37.

¹¹⁰- Risale, vr. 303^a- 304^a.

istiğfarda bulunmak için izin istedim, ama bana izin vermedi. Kabrini ziyaret etmek için izin istedim, bana müsaade buyurdu."¹¹¹ Diğeri de Resulullah'ın (s.a.v) babası Abdullah hakkındaki Enes (ö.93/711) hadisidir. Bu hadise göre bir bedevî, Resulullah'a (s.a.v) babasının durumunu sormuş, Hz. Peygamber de "Senin baban cehennemdedir." diye cevap vermiş, adam dönüp giderken Hz. Peygamber onu çağırarak "Benim babam da senin baban da cehennemdedir."¹¹² buyurmuştur.

Abdülahad Nûrî bu iki hadisi ülema ve meşâyih'in çeşitli açılardan değerlendirmiş olduğunu belirtmiş ve özellikle Suyutî'nin değerlendirmesine önem atfetmiştir. İlk olarak Nûrî'nin Suyutî'den (ö.911/1505) naklettiğine göre Resulullah'ın (s.a.v) babasının cehennemde olduğunu hakkındaki Müslim'in (ö. 261/874) Enes'ten rivayet ettiği hadis hariç diğerleri sahih değildir. Hz. Peygamber'in bu tavrının hikmeti, Resulullah'ın (s.a.v) adamın irtidat etmesinden endişelenmesi ve onu teselli etmek içindir.¹¹³ Keza Resulullah'ın annesi hakkındaki Buhârî hadisi¹¹⁴ dışındakiler de sahih değildir.¹¹⁵

İkinci olarak Nûrî'ye göre bu iki hadiste Ebeveynin müşrik olduklarına dair bir kesinlik yoktur. Çünkü onların cehenneme girmeleri ve Hz. Peygamber'e istiğfar için izin verilmemesi, iman dışındaki diğer haklarla ilgili olması mümkündür. Tıpkı İslâm'ın başlangıcında Resulullah'ın (s.a.v) borçlu olarak ölen kimsenin cenaze namazını kılmaktan nehyolunması gibi. Halbuki cenaze namâzı ölü için duadan ibaret olduğunda hiç şüphe yoktur.¹¹⁶

Üçüncü olarak, söz konusu hadisin her ikisi de haber-i vahitle sabit olmuştur. Bu itibarla Ebeveyn'in cehennemlik olmaları hakkında yakîn ifade etmezler. Bu yüzden ki bazı meşâyih/ülemâ Ebeveyn'in cehennemlik olduğunu söyleyenin, Allah (c.c) "*Muhakkak ki Allah, Allah ve Resûlüne eziyet*

¹¹¹- bk. Müslim, "*Cenâiz*", 105, 106, 108; Tirmizî, "*Cenâiz*", 60; Ebû Dâvûd, "*Cenâiz*", 77; Nesâî, "*Cenâiz*", 101; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* II, 441; V, 356. Hz. Peygamber'in annesinin kabrini ziyaretle ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmını İbn Sa'd nakletmiştir. İbn Abbas'tan nakledilen bir habere göre 'Umretu'l-Hudeybiye'de Ebva'ya uğramış, Allah izin verdiği için annesinin kabrini ziyaret etmiş, ağlamış, etrafındaki Müslümanlar da ağlamış, ağlamasının sebep sorulunca da Hz. Peygamber 'onun rahmeti bana ulaştı da bu yüzden ağladım.' buyurmuştur. Ayrıca İbn Büreyde'nin babasından naklettiği rivayette ise Hz. Peygamber Mekke fethinden sonra bir kabrin başına gelip ağlamış, Hz. Ömer'in bunun sebebinin sorunca Allah Teâlâ'nın annesinin mezarını ziyarete izin verdiğini, fakat istiğfar için kendisine izin vermediğini bu yüzden ağladığını söylemiştir. Bu noktada İbn Sa'd, bu kanalla gelen haberin yanlış olduğunu, çünkü Hz. Peygamber'in annesinin mezarının Mekke'de değil, Ebva'da olduğunu açıklamıştır. (bk. İbn Sa'd, *Tabakat* I, 116-117.) Bezzer'in Büreyde'den naklettiği haberde ise Hz. Peygamber annesi için istiğfarda bulunmak isteyince Cebrâil gelerek Resulullah'ın (s.a.v) göğsüne vurmuş ve 'müşrik kimde için istiğfarda bulunma' diye uyarılmış, bunun üzerine Hz. Peygamber üzgün bir halde geri dönmüştür. (bk. Süheylî, *er-Ravzu'l-Ünfl*, 185, Kahire, 1387/1967.)

¹¹²- Müslim, "*İman*", 347; Ebû Dâvûd, "*Sünne*", 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* 119, 268.

¹¹³- bk. Nevevî, *el-Minhâc*, I, 79, 1401/1981. (Burada Nevevî, 'Hz. Peygamber'in bedeviye böyle demesi, ortak bir musibetten dolayı bir hüsn-ü muaşeret olarak adamı teselli etmek içindir' demektedir.)

¹¹⁴- Söz konusu hadis. Buhârî'de değil, diğer kütüb-i sitte kaynaklarında geçmektedir. Risale'de bir zühûl olarak Buhârî hadisi olarak nakledilmiştir. Risale, vr. 297^a.

¹¹⁵- Risale, vr. 297^a.

¹¹⁶- Risale, vr. 297^a.

edenlere dünya ve ahirette lanet etmiştir."¹¹⁷ anlamındaki âyetin delâletiyile lanetlenmiş olduğuna hükmetmişlerdir.

Dördüncü olarak Hz. Peygamber'in babası hakkındaki hadisin çeşitli rivayet silsilesi bulunmaktadır ve bunlardan biri, Hammad b. Seleme-Sabit-Enes kanalıyla rivayet edilen Müslim hadisidir ki buna göre Resulullah (s.a.v) bedeviye. "benim babam da senin baban da cehennemdedir."¹¹⁸ buyurmuştur. Diğer rivayet zinciri ise Ma'mer-Sabit-Enes kanalıdır. Bu rivayette Hz. Peygamber adamı geri çağırdığında "Bir kafirin kabrine rastlarsan onu cehennemle müjdele."¹¹⁹ buyurmuştur. Ayrıca Sa'd b. Ebî Vakkas'tan (ö. 55/675) nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber bu adama "ne zaman bir kafirin kabrine rastlayacak olursan onu cehennemle müjdele." demiştir.¹²⁰ İbn Fûrek (ö.406/1015) ve Suyutî, Hammad'ın hıfzının zayıf olduğu için muhaddisler tarafından eleştirildiğini, rivayet ettiği hadislerde münker duruma düştüğünü, bu yüzden Buhârî'nin (ö.256/870) ondan hiç rivayette bulunmadığını söylemişlerdir. Diğer senetteki Ma'mer'e (ö.152/769) gelince, hıfzı eleştirilmemiş, rivayet ettiği hadislerde münker duruma hiç düşmemiş, Buhârî ile Müslim (ö. 261/874) de ondan rivayette ittifak etmişleridir. Bu itibarla onun kanalı Hammad'inkinden daha sağlamdır. Ayrıca Sa'd b. Ebî Vakkas rivayeti, Ma'mer tarikini desteklemektedir. Binaenaleyh Hammad kanalıyla gelen hadisler amel etmeyi terk etmek vacip olur. Burada mezkur hadis, Müslim'de geçtiği halde nasıl terk edilir, denemez. Zira Müslim'de maktu' ve müevvel hadisler bulunmaktadır. Nitekim bir çok hadis hafızının Sahihayn'da bulunan zaafı derlemiş oldukları eserleri mevcuttur.¹²¹

Beşinci olarak Hz. Peygamber'in annesiyle ilgili hadis hakkında bazı meşayih bu rivayetin diğer sahih hadislerle çeliştiği için müevvel olduğunu, bazıları da ilgili âyet ve hadislerle mensuh olduğunu söylemişlerdir. Mensuh olduğuyula alakalı olarak Hz. Aişe (ö.58/678) hadisi delil gösterilmiştir. Nitekim Kurtubî (ö.671/1273), İbn Şahin, Ebû Bekir el-Bağdadî (ö.463/1071) ve Süheylî'nin (ö. 581/1186) Hz. Aişe'den naklettiklerine göre Resulullah (s.a.v) Rabbinden anne ve babasının diriltmesini istemiş, Allah (c.c) da onları diriltmiş, onlar da Resulullah'a iman etmiş, sonra tekrar vefat etmişlerdir. Kurtubî'nin dediğine göre bu hadis, Hz. Peygamber'in annesi hakkında istiğfar etmek için izin istemesi hadisinden sonradır. Çünkü bu olay Veda Haccı esnasında vuku bulmuştur. İbn Şahin ve Süheylî gibi âlimler ise bu yüzden İhya hadisinin, istiğfar için izin isteme hadisini neshettiğine hükmetmişlerdir.¹²² İlaveten Süheylî,

¹¹⁷- el-Ahzab, 33/57.

¹¹⁸- Müslim, "İman", 347.

¹¹⁹- bk. Suyutî, *Mesâlikü'l-hünefâs*, 54-55.

¹²⁰- bk. İbn Mâce, "*Cenâiz*", 48, İst., 1413/1992; krş. Suyutî, *Mesâlikü'l-hünefâs*, 54-56. (İbn Kesir, rivayetin bu şekliyle garip olduğunu belirtmiştir bk. İbn Kesir, *es-Siretü'n-nebeviyye*, I, 237-238, Beyrut, 1396/1971.)

¹²¹- Risale, vr. 298^{a-b}; bk. Suyutî, *Mesâlikü'l-hünefâs*, 54-56.

¹²²- Risale, vr. 298^b-299^a; bk.; Ebû Hafs Osman b. Şahin, *en-Nâsih ve'l-mensûh*, s. 284, (nşr. Ali Muhammed Mu'avviz- Adil Ahmed Abdülmecüd), Beyrut, 1412/1992; Süheylî, *er-Ravzü'l-Ünf*, II, 187-188, (nşr. Abdurrahman el-Vekil), Kahire, 1387/1967; Kurtubî, *et-Tezkire fi ahvâl'l-mevtâ ve umûri'l-âhîr*, es.15-17, Kahire, 1407/1987; Suyutî, *Mesâlikü'l-hünefâs*, 63-64. İbn Kesir, Hz. Aişe'ye nispet edilen Ebeveyn'in İhyası hadisinin 'münker' olduğunu söylemiş;

Suyutî, İbnü'l-Cezzar ve İbnü'l-Hatib gibi âlimler Ebeveyn aleyhinde görülen mezkur iki hadis ve benzerlerinin fetret ehlinin dini durumuna delâlet eden âyet ve hadislerle¹²³ mensuh olduğuna hükmetmiştir.¹²⁴

Ebeveyn'in Hz. İbrahim'in dini üzere oldukları ilgili rivayetlerle sabit olduğu halde onların diriltilmeleri ne anlam ifade etmektedir? tarzındaki bir soruya Nûrî şöyle cevap vermiştir: Onların iman etmek üzere diriltilmeleri, -tıpkı Ashab-ı Kehf hakkındaki haberde ifade edildiği gibi- insanlar içinden çıkarılmış en hayırlı ümmete dahil olmalarını ve bu yüce dinle şereflenmelerini sağlamak içindir. Nitekim Ashab-ı Kehf hakkındaki hadise göre onlar ahir zamanda diriltilecek, İslâm'la müşerref olmaları için kendilerinden delil getirmeleri istenmek suretiyle imtilan edilecekler ve sonunda Hz. Peygamber'in dinine tabi olacaklardır.¹²⁵

Abdülahad Nûrî'ye göre mezkur iki hadisin ihbarî olduğu ve haberlerde neshin olmadığı, bu itibarla bunların mensuh olamayacağı şeklindeki bir itiraz, bazı haberlerin hüküm anlamında olmaları veya umum ifade etmeleri sebebiyle neshi kabul ettikleri ve böylece o haberin hükümlerinin mensuh olacağı şeklinde bir açıklama getirmek mümkündür.¹²⁶

Altıncı olarak Ebeveyn'in ehl-i necat olmadığı kanaatinde olanların ileri sürdüğü gerekçelerden biri de 'Ebeveyn-i Resûl mümin olsaydı, Hz. Peygamber'in Sa'd b. Ebî Vakkas'a "At, ey Sa'd, anam-babam sana feda olsun."¹²⁷ demesinin anlamı olmazdı, şeklindeki ifadeleridir. Nûrî bu gerekçeye Nevevî'nin (ö.676/1277) 'hadis sahihtir, ancak teşvik edici ve iltifat anlamdadır. Çünkü hadiste gerçek anlamda canı feda etmek söz konusu değildir.' tarzındaki açıklamasıyla karşılık vermiştir.¹²⁸

Ebeveyn'in ehl-i necat olmadığı kanaatinde olanlar bazı aklî gerekçeler de ileri sürmüşlerdir. Bu gerekçeler 'Hz. Peygamber'in müşrik bir aileden dünyaya gelmesi, onların evinde yetişmesi, buna rağmen daha sonra onlara karşı cihatla görevlendirilmesi, onlarla savaşıp galip gelmesi, O'nun fazilet ve üstünlüğünün delillerindedir, şeklindedir. Abdülahad Nûrî, bu gerekçelere "Böyle bir durum fazilet olsaydı, bazı müşrikler O'nun nesebi hakkında ileri-geri konuştuğunda Hz. Peygamber üzülmeyiz ve atalarının seçkinliğini, onların şirk

Süheyli'nin de bu haberi nakletmesine rağmen senette meçhullerin bulunduğunu belirttiğini bildirmiştir. (İbn Kesîr, a.g.e., I, 239)

¹²³- İlgili âyetler için bk. el-İsrâ, 17/15; el-Kasas, 28/59; Tâhâ, 20/134; eş-Şuarâ, 26/208; Fâtır, 35/37; İlgili hadisler için bk. Suyûtî, *Mesâlikü'l-hünefâs*, 5-6; a.mlf. *Dürecü'l-münîfe*, s. 3-4.

¹²⁴- Risale, vr. 299^a-b-300^a; bk.. Suyutî, *Mesâlikü'l-hünefâs*, 3-5; a. mlf. *ed-Dürecü'l-münîfe*, 2-3.

¹²⁵- Ashab-ı Kehf'le ilgili rivayet ve değerlendirmesi için bk. Suyûtî, *el-Fevâidü'l-kâmine*, s.36; Kemal Paşazâde, "*Risale fi hakkı Ebeveyi'n-Nebe*" Ahmed Cevdet, "*Resâil-i İbn Kemâl*s. 89-90; İkdâm Matbaası, İst.,1316.

¹²⁶- Risale, vr. 300^b. Mûellif burada haberin neshine dair "ve en leyse lil insâni illâ mâse'â "(en-Necm, 53/39) âyetiyle ilgili müstakil bir risalesine atıfta bulunmuştur.

¹²⁷- bk. Buhârî, "*Cihad*", 80; Müslim, "*Fadâilü's-sahabe*", 41-42; Timizî, "*Menâkıb*", 26; İbn Mâce, "*Mukaddime*", 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* 92, 124, 127.

¹²⁸- Risale, vr. 302^a-b; Nevevî, *Sahîhi Buhârî bi şerhi Nevevî'el-Minhâc*, XV, 184, 1401/1981.

pisliğinden uzak, pak ve nezih olduklarını ifade etmezdi.¹²⁹ Hz. Peygamber'in bu tutumu, böyle bir şeyin kendisi için bir ar ve kendisine bir eziyet olduğunu gösterir. Ayrıca asıl, cahiliyyenin çok yoğun ve şirk inancının çok güçlü olduğu bir zamanda Resulullah'ın (s.a.v) atalarının şirkten uzak kalması gerçek bir fazilettir ve Resûl-i Ekrem'e ait bir efdaliyettir.¹³⁰ sözleriyle açıklama getirmiştir.

3- Ebû Hanife'nin Ebeveyn Hakkındaki Beyanı

Ebeveyn'in ehl-i necat olmadığını ileri sürenlerin delillerden biri de Ebû Hanife'nin (ö.150/767) Ebeveyn hakkındaki olumsuz ifadesidir. Abdülâhad Nûrî, -diğer bir çok Ebeveyn-i Resûl risalesi müellifleri gibi- Ebû Hanife'nin Ebeveyn-i resûl hakkındaki bazı *el-Fikhu'l-ekber* nüshalarında yer alan "Resulullah'ın anne-babası küfür üzere ölmüştür." sözü üzerinde özellikle durmuştur. Nûrî, bu konuya *el-Fikhu'l-ekber*'in Ebû Hanife'ye nispeti, mezkur sözü şöyleyip söylemediği ve söylemişse ne anlama geldiği şeklinde değişik açılardan yaklaşmıştır.

Nûrî, Fahu'l-İslâm Pezdevî'nin (ö.482/1089) *Usul-i fıkih*'i ile şerhine ve İbnü'l-Hatib'in ismini zikmediği bir risalesine atıfla İmam-ı A'zam'a nispet edilen *el-Fikhu'l-ekber*'in ona ait olmadığını, aksine Ebû Hanife Muhammed b. Yusuf el-Buhârî'ye veya Ebû Hanife Nu'man b. Muhammed el-Mısri'ye ait olduğunun söylendiğini ifade etmiştir. Bu risalede ise ilahî sıfatlar, 'istitaat ma'al fiil, ef'âl-ibâdın Allah'ın yaratmasıyla olduğu ve salah-aslah görüşünün reddi gibi konular bulunmakta, fakat Ebeveyn-i Resûl hakkında her hangi bir beyan bulunmamaktadır. Ayrıca Fahu'lislam Pezdevî, şarihî ve İbnü'l-Habib, İmam-ı A'zam'a ait olan risalede Ebeveyn hakkında zikredilen ifadelerin bulunmadığını belirtmişlerdir. Abdülâhad Nûrî'nin kendisi de "bu risalenin eski bir nüshasında böyle çirkin bir ifadenin yazılı olmadığını gördüm"¹³¹ demektedir.

Nuri'ye göre her şeye rağmen söz konusu ifadelerin İmam-ı A'zam'a ait olduğu kabul edilecek olursa, bu takdirde bu sözünü 'Ebeveyn-i Resul, küfür zamanında yani Cahiliyye döneminde ölmüştür.' şeklinde anlamak gerekir ve bu sözünü küfr-ü hakikî kastedilmez. Nitekim Mufessirler "*Ey Ehl-i Kitap, peygamberlerin gelmesinin kesintiye uğradığı bir dönemde 'bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi' demeyesiniz diye işte size, bir müjdeleyici ve uyarıcı*

¹²⁹- Hz. Abbas'tan -özettle- rivayet edildiğine göre Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber hakkında "O, bir mezbelelikte bitmiş hurma gibidir." diye O'na tarizde bulduklarını işitince, rahatsız olmuş ve ashabını toplayarak onlara kendisinin kim olduğunu sormuş; ashab 'Sen Allah'ın Peygamber'isin' diye cevap vermelerine rağmen, bu cevapla yetinmeyen Hz. Peygamber, nesebini sormuş, onlar da 'Sen, Muhammed b. Abdullah b. Abdulmuttalib'sin' diye cevap vermişler; Resulullah (s.a.v) da "Allah Teâlâ, mahlukatı yarattı, onları iki gruba ayırdı, beni de onların hayırlısı içinde bulundurdu; sonra onları kabilelere ayırdı ve beni onların en hayırlısı içinde, sonra onları hanelere taksim etti ve beni onların en hayırlı içinde bulundurdu. Ben sizlerin, kabile olarak da hane olarak da en hayırlınızım." buyurmuş, olması Abdülâhad'ın bu yaklaşımını desteklemektedir. (bk. Tirmizî, "*Menâkib*", 1; Aynı hadisi Bezzar, Beyhakî ve Ebû Nu'aym da zikretmiştir. bk. Suyûtî, *Hasâis*, I, 65; a. mlf., *Mesâliku'l-hünefâh*. 22-23.)

¹³⁰- Risale, vr. 302^b-303^a.

¹³¹- Risale, vr. 301^{a-b}. Müellifin bu ifadelerine mezkur eserde tesbit edemedik. Ancak Pezdevî ve şarih Abdülâziz Buhârî, İmam-ı A'zam'ın tevhid ve sıfat ilmine dair *el-Fikhu'l-ekber* isimli bir eser telif ettiğini açıkça belirtmişler ve eserin içeriğini açıklamışlardır. bk. Abdülâziz Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 7-8, (nşr. Hasan Hilmi Rizevî), Mektebetü's-sanâi', 1307.

gelmiştir. Allah her şeye kadirdir.”¹³² anlamındaki âyette geçen “ *alâ fetretin mine’r-ruşûl’* ifadesini ‘fetret döneminde’ diye açıklamışlardır. Bu itibarla küfür ve Cahiliyye döneminde yaşayıp ölen kimsenin gerçekten kafir/küfr-ü hakikisine olduğuna hüküm verilemez. Binaenaleyh eğer İmam-ı A’zam böyle söylemişse, bu kısa cümleyle bu anlamı kastetmiş olmalıdır.¹³³ Zaten Muhammed b. Bahâuddin (ö.956/1549) de *el-Fıkhü'l-ekber* şerhinde bu meyanda Ebû Hanife’nin bu sözüyle maksadının, küfr-i hakiki değil, küfr-i hükmî olduğunu, çünkü küfr-i hakikinin ancak nasla sabit olacağını, bu hususta ise kesin ilmi zorunlu kılan nas bulunmadığını, bu yüzden de onun bu sözünde küfr-i hakikiye hiçbir ihtimalin bulunmadığını açıkça ifade etmiştir.¹³⁴

C- Hz. Peygamber’e Hakaret ve Eziyet Etmenin Hükmü

Abdülahad Nûrî, Ebeveyn-i Resûl’ün dinî durumlarını, bu meselesinin ele alınış geleneğine uygun olarak Hz. Peygamber’e eziyet etmekle irtibatlandırmış ve risaledeki genel tutumu doğrultusunda konuyla ilgili bazı İslâm âlimlerinden nakillerde bulunmuştur. Mesela Ebû Bekir İbnü’l-Arabî (ö.543/1148) ‘Ebeveyn-i Resûl cennet ehlinin eşrafındandır. Onların cehennemlik olduğunu söyleyen, Allah’ın (c.c) “*Allah ve Resulünü incitenlere Allah, dünya ve ahirette lanet etmiş ve onlara zelil eden bir azap hazırlamıştır.*”¹³⁵ beyanının delâletiyle melundur. Ebeveyn hakkında böyle demekten daha şiddetli bir eza da bilmiyorum.’ demiştir. Kâdî ‘İyaz (ö.544/1149) ‘Hz. Peygamber’i ayıplayan, bizzat zatına veya hasletlerinden her hangi birine noksanlık nispet eden, O’na tarizde bulunan, hakaret etmek veya şanını küçültmek maksadıyla O’nu her hangi bir şeye benzeten, insanoğlunun başına gelebilecek haller ve avarızlardan O’nun makamına yaşmayacak şeyleri O’na nispet edenin hükmü, tevbesinin kabul edilmemesi ve öldürülmesidir. Bu hüküm sahabeden günümüze dek imam ve âlimlerin icmasıyla sabittir.’ şeklinde hüküm vermiş; Molla Âhî Çelebi¹³⁶ de İbn Attab’dan naklen şöyle demiştir: Kitap ve sünnet, Hz. Peygamber’e eza vermeye kast eden veya tariz yoluyla noksanlık nispet eden kimsenin tevbe etmesi, etmezse öldürülmesinin vacip olduğunu gerektirmektedir. Bu babda ülemanın hakaret ve ayıplama kabul ettiği bir şeyi söyleyenin öldürülmesi vaciptir. Bu hususta ne müteakdim ne de müteahhir âlimler ihtilaf etmiştir. Keza – ganimeti koruması, sehv, nisyân gibi şeylerle veya O sihirlendi, yaralandı, düşmanlarının sıkıntılarına maruz kaldı, belli bir zamanda sıkıntıyla karşılaştı, bazı savaşlarda hezimete uğradı gibi- kapalı ve imalı sözlerle Hz. Peygamber’i eleştirmeyi veya ayıplamayı kasdeden kimsenin hükmü de böyledir.¹³⁷ Keza Molla Âhî Çelebi, ‘kim, hakaret kastı veya böyle bir inançta olmaksızın, fakat O’nun soyunun şerefine, ilminin enginliğine, zühdünün derinliğine tarizde bulunmak gibi O’na

¹³² el-Mâide, 5/19.

¹³³ Risale, vr. 301^b.

¹³⁴ bk. Muhammed b. Bahâuddin, *el-Kavlu'l-faşl*s. 394.

¹³⁵ el-Ahzab, 33/57.

¹³⁶ Ahi Çelebi (Ahizâde)Yusuf b. Cünedd et-Tokâti: II. Bayezid dönemi Osmanlı âlimlerinden olup 902 veya 904/1497 veya 1499 da vefat etmiştir. *Zâhîretü'l- ukbâ, Zübdetü't-ta'rifât*, gibi eserleri vardır. (bk. Ahmet Özel, *Hanefî Fıkhî Âlimleri*, s. 107-108, Ank., 1990.)

¹³⁷ Risale, vr. 294^b-295^a; bk. Kâdî ‘İyaz, a.g.e., II, 214.

noksanlık nispet eder; Hz. Peygamber'in durum ve konumuna yakışmayan çirkin bir söz sarf ederse ve bununla Resulullah'ı (s.a.v) kınama ve kötülemeyi değil, aksine cehaletinden veya yapılan bir baskıdan ya da kendisine baskın gelen sarhoşluk gibi bir halden dolayı söylemiş olsa bile bu kimsenin hükmü de birinci durumdaki kişinin hükmü gibi öldürülmesidir. Çünkü bir kimsenin bilmeyerek bu konuda küfre girmesi mazur görülmez.' demiştir.¹³⁸

Abdulahad Nûrî, Hz.Peygamber'e eziyet etmenin hükmü hususunda bu gibi nakillerde bulunduktan sonra 'Ebeveynin cehennemde olduğunu söyleyenler hakkında fetvalar böyle olunca, onların müşrik olduklarına hükmeden ve böyle demekle Hz. Peygamber'e eziyet edenin durumu nasıl olur? Varın düşünün.'¹³⁹ diyerek hem Ebeveynin müşrik olduğunu söyleyenlerin durumlarının daha çetin olduğuna hem de daha önce de geçtiği üzere iman dışındaki sebeplerden dolayı cehenneme girmekle müşrik olarak girmenin arasındaki -orada ebedî kalıp kalmama noktasında- farka ayrıca dikkat çekmiştir.

D- Ebeveyn-i Resûl'ün Ehl-i Necat Olduğunu Kabul Etmenin Faydaları

Abdulahad Nûrî, daha risalesinin "Mukaddime" kısmında Ebeveyn'in ehl-i necat olduğuna inanmanın faydalarına dikkat çekmiştir. Bu faydaları şöyle sıralamak mümkündür:

- a- Müslümanların kalplerini rahatlatıp huzura kavuşturmak
- b- Din düşmanlarının sevinmelerine engel olmak
- c- Hz. Peygamber'in mutlu olduğu şeyle, sevinip mutlu olmak.
- d- Bunun Resulullah'ın (s.a.v) bir mucizesi ve O'na has bir özellik olduğunu anlamak
- e- Bu durumun Resulullah'ın (s.a.v) soyunun şerefine bir göstergesi olduğunu anlamak
- f- Resulullah'ı (s.a.v) memnun ve razı edecek şeylere rağbet etmek suretiyle O'na yaklaşmak ve O'nun şefaatine nail olmak
- g- Dinî konularda en güzel olanı tercih edip onunla amel etmek.¹⁴⁰

Nûrî, kaynakları zikretmeksizin bu son husus üzerinde açıklamalarda bulunarak şöyle der: "Bir kimseye doksan dokuz açıdan küfür, yalnız bir açıdan iman gerekse, onun imanına hükmedilir. Çünkü küfrü ispat etmekte hiçbir fayda yoktur. Ayrıca Allah (c.c) "*O halde söz dinleyip de onun en güzeline uyan kullarımı müjdele.*"¹⁴¹ anlamındaki âyetin delâletiyle özellikle Kitap ve Sünnet'te şirk üzere olduklarına dair kesin nass olmadığı takdirde, bu noktada en güzel olan Ebeveyn'in mümin olduklarını kabul etmektir. Nitekim Nureddin ibnül-

¹³⁸- Risale, vr. 295^b-296^a. Not: Molla Âhî Çelebi'nin bu ifade ve nakillerinin kaynaklarına ulaşamadık.

¹³⁹- Risale, vr. 294^{a-b}.

¹⁴⁰- Risale, vr. 281^a.

¹⁴¹- ez-Zümer, 39/18.

Cezzâr bu konuda en doğru olanın Fahreddin er-Razî (ö.606/1210), Celâleddin es-Suyutî (ö. 911/1505) ve diğerlerinin belirttikleri gibi Resulullah'ın (s.a.v) atalarının hiç birinin müşrik olmadığını, aksine Hz. İbrahim'in dini Haniflik üzere olduklarını kabul etmek, olduğunu söylemiştir."¹⁴²

SONUÇ

Öncelikle belirtmek gerekir ki **Kadızedeliler** hareketi olarak bilinen, ifadesini bir kısım vaiz ve imamlarda bulan medreseliler ile Hâlvetîlik ve Mevlevîlik gibi tasavvuf çevrelerinin arasındaki dinî, sosyal-siyasî mücadeleler, o dönemde istenmeyen boyutlara ulaşarak ciddi bir problem haline dönüşmüştür. Bununla birlikte aynı çevrelerde -öзgünlüğü bir yana- bu vesile ile çeşitli risaleler telif edilmek suretiyle önemli derecede ilmî faaliyet ve araştırmalara katkıda bulunduğu görülmektedir. Daha önce geçtiği üzere o dönemde tartışma konusu oluşturan hususlardan bazılarına dair Abdülahad Nûrî'nin bu vesile ile yazdığı risaleler ile Katip Çelebi'nin risaleleri buna örnek teşkil edecek niteliktedir.

Nûrî'nin risalesi, Hz. Peygamber'in anne-babasının dinî konuları hakkında İslâm âlimleri arasında oluşan 'Ebeveyn-i Resûl Risaleleri' geleneğinin XVII yy. Osmanlı ilim-tasavvuf çevrelerindeki bir uzantısı ve zihniyetini yansıtması bakımından önemlidir. Risale, özgünlüğünden ziyade bu açıdan önemlidir. Ayrıca tasavvuf çevrelerinin bir irşat ve tebliğ misyonu yükledikleri göz önüne alındığında, bu çevrelerin halkın dinî duyuş ve yaşayışları noktasında hassasiyet içinde olduklarını göstermesi bakımından da önemlidir. Nitekim Nûrî, risalesinin "yetmiş eserin derlenmiş bir hasılası" olduğunu açıkça ifade etmiş, kendince en güçlü delilleri ilgili nasları naklederek göstermiş, muhalifler tarafından ileri sürülen hususları çeşitli açılardan çürütmeye çalışmış, böylelikle halkı saptırmak ve yaldızlı ama içi boş süslü sözlerle onların kalplerine şüphe üşüştürmek için kapı kapı dolaşıp bazı kitaplardan aldıkları hilelerle saptırmalarının önüne geçmeye gayret sarf etmiştir.¹⁴³

Konuyla ilgili aşağıda ifade edilmeye çalışılan bazı sıkıntılar bulunmaktadır.

a- Her şeyden önce Resulullah'ın (s.a.v) atalarının şirk ve küfürden uzak olduğu düşüncesi, -Katip Çelebi'nin de ifade ettiği üzere- Şia'nın peygamberlere mahsus ismet sıfatını ileriye doğru ehl-i beyt ve imamlara teşmil etmelerine mukabil, ismet sıfatının geriye doğru genişletilmesi olarak düşünülebilir. Burada şu soru sorulabilir: İradî bir keyfiyet olan iman, küfür ve şirk genetik bir özellik gibi belli bir soya tahsis edilebilir mi? Bu, Allah'ın kudret, irade, meşiet gibi sıfatları açısından değil, sünnetullah açısından ne derece mümkündür? Böyle olduğu kabul edilirse iman ve dinî sorumluluklarda akıl-baliğ olmanın, bu hususların iradî olmasının ne anlamı kalır? Öte yandan bazı peygamber ve ehli'nin seçilmişliğiyle ilgili âyetlerin yanı sıra bizzat peygamberlerin kendilerinin de Allah tarafından seçilmiş olduğu bir gerçektir. İnsanlık içinde belli bir neslin

¹⁴²- Risale, vr. 281^{a-b}.

¹⁴³- Risale, vr. 313^{a-b}.

içlerinden çeşitli peygamberler gönderileceği için özel olarak korunmuş olması yine de mümkündür. Ancak temiz bir sülalenin varlığını sürdürmesi, – eskiden bir çok husus menkıbevî tarzda gizem katılarak anlatıldığı için- olağanüstü şekilde değil, akraba bağlarının ve kabile ruhunun çok sıkı olması, içe kapalılık, akraba evliliği, atalar inançlarına bağlılık gibi bazı psiko-sosyal hususlar sayesinde gerçekleşebileceği gözden kaçırılmamalıdır.

b- Abdülahad Nürî, Ebeveyn'in mümin olduğuna dair ileri sürdüğü deliller içinde Ebeveyn'in ihyasını ilgili deliller olarak ayırdığı birinci bölümde zikretmemiş, muhaliflere verilen cevaplar bölümünde kullanmıştır. Onun bu tutumundan ihyâ meselesinin taşıdığı zaafın farkında olduğunu göstermektedir. Bu zaaftan olsa gerektir ki Ebû Nu'aym, Kadî İyaz ve –ilgili risalelerinde zikretmesine rağmen- Suyûtî, Hz. Peygamber'in ölüleri diriltmeyle ilgili mucizelerinden bahsederken Ebeveyn'in ihyasından bahsetmemişlerdir.¹⁴⁴ Yine de Suyûtî, 'Veda Haccı esnasında vuku bulan mucizeler babında' sadece Hz. Peygamber'in annesinin diriltilip iman etmesiyle alakalı, senedinde meçhullerin bulunduğunu söylediği Hz. Aişe'den bir rivayeti zikretmiştir.¹⁴⁵

c- Abdulmuttalib'in ve Ebû Talib'in isimlerinin Hanifler arasında zikredilmesi hususunda bazı sıkıntılar bulunmaktadır. Zira bir çok kaynaktan onların adı geçmemektedir. Mesela İbn Kuteybe'nin zikrettiği Hanîf ve Hıristiyanlar arasında bu ikisinin adı geçmemektedir.¹⁴⁶ Keza Mes'ûdî (ö.346/957), Şehrîstânî ve İbn Kesîr de onların ismini Hanifler arasında zikretmemişlerdir.¹⁴⁷ Üstelik İbn Kesîr, Abdülmuttalib ile Ebû Talib'in cahiliyye dini üzere öldükleri kanaatindedir ve Şia'nın ise aksi görüşü savunduğunu belirtmiştir.¹⁴⁸ Yapılan son araştırmalarda da Hanîf olarak zikredilen şahıslar arasında ikisinin adı geçmemektedir.¹⁴⁹ Ancak Vahidî'nin naklettiği bir haberde Hz. Peygamber, ölüm döşeğindeki amcası Ebû Talib'e kelime-i tevhidi söylemesini telkin ederken orada bulunan Kureys müşriklerinin ona "Ey Ebû

¹⁴⁴- Ebû Nu'aym, a.g.e., II, 788-791; Kâdî İyaz, a.g.e., I, 316-321; Suyûtî, *el-Hasâis ul-kübrâ*, II, 110-114; Beyrut, 1405/1985.

¹⁴⁵- Suyûtî, a.g.e., II, 66. (Hz. Aişe'den rivayet edilen bu haber şöyledir: Veda Haccında Resulullah (s.a.v) bizimle hacc etti. Sonra mahzun, mükedder ve ağlayarak Hacun mevkiine gitti. Bir müddet sonra sevinçle tebessüm ederek geri döndü. Kendisine bu durumu sordum. O zaman şöyle buyurdu: Annemin mezarına gittim. Allah'tan onu diriltmesini istedim. Böylece annem bana iman etti. Sonra Allah onu eski haline çevirdi.)

¹⁴⁶- İbn Kuteybe, *el-Me'arif* s. 35-37. (İbn Kuteybe'nin zikrettiği isimler içinde "Erbâb. b. Râib, Varaka b. Nevfel, Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Ümeyye b. Ebi's-salt, Es'ad Ebû Kerb el-Himyeri, Kus b. Sâide el-lyâdî, Ebû Kays Sırme b. Ebî Enes, Halid b. Sinan" bulunmaktadır.)

¹⁴⁷- Mes'ûdî'nin zikrettikleri arasında 'Hanzala b. Safvan er-Ressî, Halid b. Sinan el-Absî, Ebû Kerb Es'ad el-Himyeri, Kus b. Sâide el-lyâdî, Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Ümeyye b. Ebi's-Salt, Varaka b. Nevfel, Addas, Ebû Kays Sırme b. Ebû Enes, Ebû âmir el- Evsî, Ueyduhlah b. Cahş, Bahîra er-Râhib' (Mes'ûdî, *Mürûcu'z-zehab*, I, 65-67); Şehrîstânî'nin zikrettikleri içinde de 'Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Ümeyye b. Ebi's-Salt, Kus b. Sâide el-lyâdî, Âmir b. Tarb el-'Advânî, Kays b. 'Âsım et-Temîmî, Safvan b. Ümeyye, 'Atîf b. Ma'dî Kerb el-Kinânî, 'Abdu'tâbiha b. Sa'leb, Nâbiğa ez-Zeybânî, Zühayr b. Ebî Selmâ el-Mezenî, 'İlâf b. Şihâb et-Temîmî' bulunmaktadır. (Şehrîstânî, a.g.e., II, 590-594.) Zikredilen bu kimlerin bir kısmının Hıristiyan, bir kısmının durumunun ise şüpheli olduğu ileri sürülmüştür. (Cevad Ali, *el-Mufassa* VI, 462-463, Beyrut, 1968-1972.) İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebevîyye*, I, 104-165, Beyrut, 1398/1972.

¹⁴⁸- İbn Kesîr, a.g.e., I, 238.

¹⁴⁹- Cevad Ali, a.g.e., VI, 462-463; Şaban Kuzgun, DİA. "Hanîf md. XVI, 38.

Talib, sen, atalarının milleti/dini, Hanîfiyye'nin başısın"¹⁵⁰ demiş olmaları, onun Hanifliği hususuna bir ışık tutabilecekse de ayrı bir araştırma konusunu gerektirdiği için bu kadarla iktifa edilmiştir. Buna ilaveten Abdülahad Nûrî, Ebeveyn'in Hanif oldukları sabit olduktan sonra ihyalarına gerek kalmayacağı şeklindeki bir itiraza verdiği cevapta –Kemal Paşazâde'nin yaptığı gibi¹⁵¹ Ashab-ı Kehf'in diriltilmesi örneğini vermekle ayrı bir sıkıntıya düşmüş görünmektedir. Zira Ashab-ı Kehf'le ilgili bu rivayetler de güçlü değildir.

d- Azer meselesine gelince, kaynaklarda Hz. İbrahim'in babasının isminin Azer mi Tarah mı olduğuna dair farklı rivayetler bulunduğu bilinmektedir. Nitekim İbn Kuteybe, –Tevrat'tan da destek alarak- Hz. İbrahim'in soy silsilesini verirken babasının ismini Tarah olarak zikretmiş;¹⁵² Süheylî, Yahudi Esfar'ında Tarah olarak geçtiğini, bir rivayete göre (kîle meçhul kalıbıyla) Azer olduğunu belirttiikten sonra 'O, Tarah ve Azer olarak isimlendiriliyordu ki sahih olan budur. Zira bir hadiste O, Azer ve annesine nispet edilmiştir.'demektedir.¹⁵³ Zemaşerî ve Fahreddin er-Râzî gibi bir kısım âlimler ise babasının adının Azer olduğunu belirtmişlerdir.¹⁵⁴ Burada peygamberlerin babalarının müşrik olmaması gerektiği düşünülerek Azer'in Hz. İbrahim'in babası değil, amcası olduğu arayışına girilmiş olduğu görülmektedir. Öte yandan Arap geleneğinde amcaya 'baba' dense bile Hz. İbrahim ve onun babası Arap değildir ki Azer'e 'baba' demesi uygun olsun. Hz. Nuh örneğinde görüldüğü gibi,¹⁵⁵ bir peygamberin evladı müşrik olabildiğine göre, çocukların kendi iradelerinin dışında ebeveynlerinden dünyaya gelmesinde psiko-sosyal bazı sıkıntılardan başka ne gibi bir dinî mahzur olabilir? Mümin bir aile içinde değil, asıl münkir veya müşrik bir aile içinde yetişmeye rağmen inanç, ahlak ve yaşayış bakımından temiz kalabilmek daha önemli bir meziyet olduğu düşünülebilir. Nitekim Taftazanî, Hz. Peygamber'in üstünlüğünden bahsederken O'nun mümin olmayan aile çevresi içinde yetişmesine rağmen tevhid ve Allah'a itaat üzere olmasını delil göstermiştir.¹⁵⁶

e- Hz. Peygamber'in atalarının daima nikahlı evlilikten gelmeleri hususuna gelince bundan, ilgili rivayetlerde geçtiği üzere 'İslam nikahı gibi' dinin kabul ettiği meşru nikah kastedildiği anlaşılmaktadır. Ancak burada asıl sorulması gereken nikahlı evlilik ile iman arasında ne gibi bir ilişkinin bulunduğudur. Başka bir deyişle meşru evlilikten gelmek, sosyal anlamda bir saygınlık ve asaleti ifade etse bile mümin olmayı ne ölçüde gerektirir? Meşru evlilik imanı gerektiriyor veya sonuç veriyorsa, müşriklerin hepsi gayr-i meşru ilişkiden mi gelmişlerdir ya da nikahsız evlilikten geldikleri için mi müşrik olmuşlardır? Meşru evlilik ile iman etme arasında birbirini sonuç veren bir ilişki

¹⁵⁰ Vahidî, a.g.e., s. 177-178.

¹⁵¹ Kemal Paşazâde, *Risale fi hakkı Ebeveyi'n-nebî* (nşr. Ahmed Cevdet, *Resâil-i İbn Kemâ* s. 89-90, İst., 1316.

¹⁵² İbn Kuteybe, a.g.e., s. 19.

¹⁵³ Süheylî, *er-Ravzu'l-Ünfl*, 74-75.

¹⁵⁴ Zemaşerî, a.g.e., I, 276, II, 23, 362; Fahreddin er-Râzî, *Esrârü'tenzil*, 282, 304-305, 311, 326, nşr. Mahmut Ahmed Muhammed– Salih Muhammed Abdülfettah, Bağdad, 1990.

¹⁵⁵ Hüd, 11/45-46.

¹⁵⁶ Taftazanî, *Şerhu'l-makâsid*V, 48, 'Âlemü'l-kütüb, Beyrut, 1409/1989.

olduğu kabul edilecek olursa, bu durumda Hz. Peygamber'in Haşimoğularından geldiği, geniş dairede Kureys'in hepsiyle akrabalık bağı olduğu, buna rağmen onların hepsinin mümin olmadığı bir yana Ebû Leheb gibi en yakın amcasının dahi mümin olmadığı bilinmektedir. Bu durumda onların hepsinin gayr-ı meşru evlilik içinde buldukları mı kabul edilecektir. Üstelik -Beyhakî'nin de açıkça belirttiği üzere- İslam geldiğinde kafirlerin nikahları ve evlilik hayatları kabul edilmiş, bundan dolayıdır ki Müslüman olduktan sonra nikahları yenilenmemiştir.¹⁵⁷ Meşru evlilik ile iman etme arasında ilişki bulunmadığını Hz. Nuh'un oğlunun babasına inanmaması da göstermektedir. Temelde imanın iradeyle ilgili müktesep bir keyfiyet olduğu düşünüldüğünde, iman ve küfrün soya çekim ve evliliğin geçerli olup olmamasıyla alakası olmadığı kabul edilmelidir. Beyhakî de Resulullah'ın (s.a.v) atalarının küfrünün O'nun temiz nesbine zarar vermeyeceğini ifade etmiştir.¹⁵⁸ Binaenaleyh Hz. Peygamber'in atalarının şerefi, asaleti ve meşru evlilik hayatı yaşadıklarıyla ilgili haberler çeşitli zaaflarına rağmen farklı yollarla birbirlerini desteklemekte olduğu kabul edilmekle birlikte, bu keyfiyetin imanla ilgisini kurmak güç görülmektedir.

f- Hz. Peygamber'in annesi için af talep etmekten men edilmesine gelince bu konuda delil gösterilen âyetlerin (et-Tevbe,9/113-114; el-Kasas, 28/56) nüzul sebebi olarak biri Hz. Peygamber'in validesi, diğeri amcası Ebû Talib hakkında olduğuna dair temelde iki farklı rivayetler bulunmaktadır.¹⁵⁹ Farklı rivayetlerin mevcudiyeti kesin hüküm verme ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Keza Hz. Peygamber'in "keşke anam-babam ne yaptı, bilseydim" diyerek ebeveyninin durumunu merak etmesi üzerine "...*Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin.*"¹⁶⁰ anlamındaki âyetin nazil olduğunu ifade eden Muhammed b. Ka'b el-Kurezî rivayetinin isnadının zayıf mürsel olduğunu, yine bu bununla ilgili Davud b. Ebî Asım rivayetinin sonunun mu'dal, isnadının hüccet olamayacak kadar zayıf olduğunu Suyûtî belirtmiştir.¹⁶¹ Bu itibarla Abdülahad Nûrî'nin bu noktadaki tespitleri isabetli görülmektedir.

Bütün bunlardan sonra Abdülahad Nûrî'nin Ebeveyn konusu incelerken **metot** olarak olduğu kadar, Suyûtî'nin diğer risalelerinin yanı sıra özellikle *Mesâlikü'l-hünefâ* sı ve bu eserin kaynaklarından oldukça istifade etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Nûrî, Suyûtî'nin naklettiği kaynaklardaki ilgili rivayetler arasından tercihte bulunmuştur. Nûrî, Ebeveyn'in imanı meselesini öncelikle **soya çekim** ve **nikahlı evlilik** gibi ontolojik ve tarihî-sosyal açıdan ele almış, bu hususta tarihî verilerin yanı sıra ilgili naslara dayanmıştır. Onun özellikle Hz. Peygamber'in nuru ve zerrelerinin intikali, soyunun şerefi, şirkten uzak olması ve daima nikahlı evlilikten gelmesi gibi Ebeveyn'in imanına ilişkin ileri sürdüğü delillerin çoğu kütüb-i sitte dışındaki hadis kaynakları, delâil ve hasâis literatürüne ait eserlere dayanmakta ve geneli itibarıyla ahad haberlerden

¹⁵⁷- Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, I, 192-193.

¹⁵⁸- Beyhakî, a.g.e., I, 192-193.

¹⁵⁹- İlgili rivayetler için bk.Buharî, "*Menâkıbu'l-ensâr*", 40; "*Tefsîru sure'* 9/16; 28/1; "*İman*", 19; "*Cenâiz*", 80; Müslim, "*İman*", 42; Tirmizî, "*Tefsîr*", 9/16; Nesâî, "*Cenâiz*", 102; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* I, 99, 130131; V, 433, 438.

¹⁶⁰- el-Bakara, 2/119.

¹⁶¹- Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 271; a.mlf. *Mesâlikü'l-hünefâs*. 49-50, 54-55.

oluşmaktadır. Ebeveyn'in dinî konumu tespit etmenin yolunun tarihî, dinî ve aklı delillerle ancak mümkün olabileceği düşünülürken, Nûrî'nin daha ziyade tarihî verileri ve dinî delilleri kullanmayı tercih ettiği; bunları kullanırken de bir kelâm veya fıkıh âliminin deliller hakkındaki hassasiyetinden daha çok bir tarihçi esnekliğiyle davrandığı görülmektedir. Bu itibarla ilgili rivayetler ve bunların delil oluş tarzları kendi içinde bir takım zaafı içermekle birlikte rivayetlerin birbirlerini desteklemesiyle güç kazanmış olduğu da gözden kaçırılmaması gerekir. Ne var ki Nûrî'nin kendi kanaatini destekleyen rivayetlerin sıhhati konusunda her hangi bir açıklama yapma ihtiyacı hissetmediği halde, Ebeveyn'in aleyhinde görünen rivayetlerin öncelikle sıhhatleri üzerinde durması ve onları ahad haber olduğu gerekçesiyle eleştirmesi garip karşılanmıştır. Onun bu tutumu, biraz içinde bulunduğu ve taraf olma durumunda kaldığı gerilimli tartışma ortamı, şeyhinin direktifi, halkın Hz. Peygamber'e olan dinî duygu ve inancında sarsılmalar olabileceği endişesi düşünülürken daha iyi anlaşılabilir. Onun amacının her iki tarafın delillerini aynı titizlikle incelemekten ziyade, Hz. Peygamber'in şahsiyetini saldırılardan korumak ve halkın Resulullah (s.a.v) hakkındaki dinî duygu ve düşüncelerin yaralar açılmasına engel olmak gibi irşad konumunda olan bir mutasavvıfın dinî sorumluluk çabası olduğu da görülmektedir. Zaten bu yüzden Ebeveyn hakkında olumsuz kanaat izhar edenlere fazla yer vermemiş, sadece temel itiraz noktalarını cevaplamaya çalışmıştır. O, meseleye Katip Çelebi gibi peygamberler hakkında imkansız, zorunlu ve mümkün olan hususlar açısından daha rasyonel ve kelâmî tarzda bakmamıştır. Bununla birlikte Kadızâdeliler'e karşı yürütülen bu harekette, Ebeveyn hakkındaki -her ne kadar bunun açıkça ifade etmediyse bile- "...Ammâ müminlerin avamına lazım olan budur ki, bu konuda dem vurmuyup, söz söylemeyeler. Hüsn-ü zan üzere bulunup vahî ve çürük rivayetlere göre "Ebeveyn-i Nebî'nin mümin olması umulur." diyeler. Terki edep edip, kafir ismini vermeyeler. Zira -haşa- bu sözlerle aşağılama kastedilirse büyük hata olur."¹⁶² diyerek sonuç itibarıyla Katip Çelebi de Abdülhad Nûrî'nin yanında yer almış, onu desteklemiş durumdadır.

Abdülhad Nûrî, taraf olduğu bu mücadele ortamında Ebeveyn'in mümin ve ehl-i necat olduğu konusunda son derece ısrarlı olmasına ve muhalifleri "Ey yollarını şaşırılmış sapkınlar! Hz. Peygamber'in baba ve annelerinin nikahları olmayan müşrikler olduklarını, onların çocuklarının da veled-i zina olduklarını nasıl söyleyebilirsiniz. Hadis hafızları ve âlimlerin güvendikleri çeşitli yollarla gelen hadisleri hiç mi duymadınız? Resûl-i Ekrem'in "Ben, ancak İslam nikahıyla/meşru evlilikle dünyaya geldim." sözüyle iftirada bulunduğunuz ayıplardan kendini beri kıldığını hiç mi işitmediniz?...Ebû Bekir ibnû'l-Arabî'nin 'Ebeveyn-i Resul cennet ehlinin eşrafındandır. Onların cehennemlik olduğunu söyleyen, Allah'ın (c.c) "Allah ve Resulünü incitenlere, Allah dünya ve ahirette lanet etmiş ve onlara zelil eden bir azap hazırlamıştır."¹⁶³ beyanının delaletiyle lanetlenmiştir...' dediği gibi ve müteahhir ülemanın çoğunun da böyle fetva vermiş olmalarına rağmen, ah bir anlayabilseydim, Allah'ın lanetini üzerinize

¹⁶² Katip Çelebi, a.g.e., s. 86.

¹⁶³ el-Ahzab, 33/57.

vacip kılan gidişatınızı ispat etmenin size ne faydası olacaktır!..Ebeveynin cehennemde olduğunu söyleyenler hakkında fetvalar böyle olunca, onların müşrik olduklarına hükmeden ve böyle demekle Hz. Peygamber'e eziyet edenin durumu nasıl olur? Varın düşünün..."¹⁶⁴ gibi oldukça sert ifadelerle eleştirmesine rağmen rağmen, onun meseleyi bir akaid konusu olarak kabul etmediği, bu sebeple muhalifleri tekfir etmediği anlaşılmaktadır. Zira o, Resulullah (s.a.v) noksanlık isnat etmenin imamların icmasıyla öldürülmesinin vacip olduğunu, fakat haddi yerine getiren kimsenin günahkar olacağını, çünkü insanların çoğunun peygamberlerin, Allah'ın (c.c) kendilerini imtihan ettiği beşeriyetleri sebebiyle bazen aciz ve zayıf olduklarını, Allah Teâlâ'nın kendilerine güç ve kudret vermesiyle de çok kudretli olduklarını ve bu kudretle mucize gösterdiklerini bilmeleri hariç, genellikle sarhoşluk ve gafletleri içinde bulduklarını"¹⁶⁵ belirterek halkın bu nokta da mazur görülebileceğini ima etmiştir.

Hülasa Nûrî'nin, meseleyi biri, Ebeveyn'in imanı; diğeri, Ebeveynin dinî durumu hakkında olumsuz kanaat arz etmenin Hz. Peygamber'e eziyet verip vermeyeceği şeklinde daha ziyade ahlakî-vidcanî ve fikhî iki temel noktadan ele aldığı; Ebeveyn'i özellikle fetret ehliinden olan Hanifler içinde kabul ettiği; Hz. Peygamber'in soyunun gayr-i meşru evlilikten ve şirkten korunmuşluğu, zerre ve nurunun temiz bir soy silsilesi içinde süre gelmesi gibi hususları da aslında bu kanaatini ispat sadedinde zikretmiş olduğu görülmektedir. Onun konuyu maşerî vicdanda Hz. Peygamber'e olan sevgi ve hürmetin zedelenmemesi gibi psiko-sosyal boyutu ile bizzat Hz. Peygamber'in ruhaniyetinin rahatsız edilmemesi noktasında O'nun (s.a.v) ümmeti üzerindeki hakkının gözetilmesi gibi ferdî hukuk boyutuna vurgu yapmış olduğu, konuyu inceleyiş tarzları farklı olsa bile bu kanaatte Katip Çelebi kendisi ile hem fikir oldukları anlaşılmıştır.

¹⁶⁴- Risale, vr. 294^{a-b}.

¹⁶⁵- Risale, vr. 296^{a-b}. Müellif burada "kul in küntüm tühibbûne'l-lâhe fe't-tebi'ün'i yuhbib kümullah" (Âl-i İmran,3/31) âyetinden hareketle mahlukatın Hz. Peygamber'in şerefine yaratıldığı ve bütün peygamberlerin O'na iman edip müjdelediğiyle ilgili müstakil bir risalesine atıfta bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülahad Nûrî**, *Te'dîbü'l-mütemerridîn*, Süleymaniye Ktp. Fatih, 5293, vr. 278^a-315^a.
- Abdullah Uçman**, "*Abdülahad Nûrî*" DİA. I, 178;
-----, "*Abdülahad Nûrî*", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, VIII, 228, İst. 1996.
-----, *Büyük Türk Klasikleri*, İst. 1981.
- Abdülaziz Buhârî**, Abdülaziz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr 'alâ Usûli Fahu'l-islam el-Pezdevî*, (nşr. Hasan Hilmi Rizevî), I-IV cilt, Mektebetü's-sanâî', 1307.
- Abdülkadir Özcan**, *Şakâyık-ı Nûmâniye ve Zeyilleri*, İst. 1989.
- Ahmed b. Hanbel**, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Çağrı Yay., İst., 1413/1992.
- Ahmet Özel**, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, TDV., Ank. 1990.
- Bağdatlı İsmail Paşa**, *İzâhu'l-meknûn*, İst., 1972.
- Begavî**, Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, (nşr. Abdurrahman el-'Ak – Mervan Süvar), Beyrut, 1407/1987.
- Beydâvî**, Nâsuriddin Abdullah b. Ömer el-Kâdî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl (Mecmû'atün mine't-tefâsîr içinde)*, İhyâu't-türâsi'l-arabî, Beyrut, ts.
- Beyhakî**, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el- Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, nşr. Abdulmut'î Kalacı, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1405/1985.
-----, *es-Sünenü'l-Kübra*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1406/1986;
- Buhârî**, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Çağrı Yay., İst., 1413/1992.
- Cengiz Gündoğdu**, "*XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münasebetleri Açısından Sivâsîler-Kadızâdeliler Mücadelesi*" İLAM Araştırma Dergisi, III/1, s. 37-72, İst. 1998;
- Cevad Alî**, el-Mufassal fi târihu'l-Arab kable'l-İslâm, Beyrut, 1968-1972.
- Ebu'l-Berekât en-Nesefî**, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, (Mecmû'atün mine't-tefâsîr içinde), İhyâu't-türâsi'l-arabî, Beyrut, ts.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, nşr. Çağrı Yay., İst., 1413/1992.
- Ebû Hafs Osman b. Şahin**, *en-Nâsih ve'l-mensûh*, nşr. Ali Muhammed Mu'avviz - Adil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut, 1412/1992.

Ebû Nu'aym, el-İsfehânî, *Delâil'ün-nübüvve*, nşr. Abdülber Abbas - Muhammed Revvas Kal'acı, Haleb, 1390/1970.

Ebüsuud Efendi, *İrşâdu aklî's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'ânî'l-kerîm*, Beyrut, ts.

Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, Değişim Yay., İst. 2002.

Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Tahran, ts.

....., *Esrârû't-tenzîl*, nşr. Mahmut Ahmed Muhammed- Salih Muhammed Abdülfettah, Bağdad, 1990.

Hasan Küçük, *Tarikatler*, Türedav, İst. 1980.

İbn. Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Ali, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, nşr. Osman Yahya, Kahire, 1398-1406/1978-1986.

İbn Hacer el-'Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbeddin Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Fethü'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz, Beyrut, ts.

İbn Kesîr, İmâdüddin Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, I-IV, Beyrut, 1396/1972.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *el-Ma'ârif*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1407/1987.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, nşr. Çağrı Yay., İst., 1413/1992.

İbn Melek, *Şerhu'l-Menâr*, Salah Bilici Kitabevi, İst. ts.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut, ts.

İbni Seyyidinnas, Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed el-Endülüsî, *'Uyûnu'l-eser*, nşr. Muhammed el-İd el-Hatrâvî -Muhyiddin Murtü, Beyrut, 1413/1992;

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ank., 1988.

Kâdî İyâz, Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz, *eş-Şifâ*, I, 82, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, ts.,

Kastallânî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr, *Mevâhibü'l-Ledünniyye*, nşr. Salih Ahmet eş-Şâmî, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1412/1991.

Katip Çelebi, *Mizânu'l-hak fi ihtiyârî'l-ehak*, (nşr. Süleyman Uludağ- Mustafa Kara, *İslâmda Tenkit ve Tartışma Usulü*), İst. 1990.

Kemal Paşazâde, *Risale fi hakkı Ebeveyi'n-nebî*, (nşr. Ahmed Cevdet, *Resâil-i İbn Kemal*), İkdâm Matbası, İst., 1316.

Kirmanî, Şemmeddin Muhammed b. Yusuf, *Sahihu'l-Buhârî bi şerhi'l-Kirmânî*, Dâru İhyâit-türâsî'l-'Arabî, Beyrut, 1401/1981.

- Kurtubî**, Ebu'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdülmelik b. Battal el-Kurtubî, *Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, (nşr. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim), Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1420/2000;
- Kurtubî**, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *et-Tezkire fi ahvâli'l-mevtâ ve umûri'l-âhire*, Kahire, 1407/1987.
- Mehmet Tahir Efendi**, *Osmanlı Müellifleri*, (nşr. Ali Fikri Yavuz- İsmail Özen) İst. ts;
- Mehmed Süreyya**, *Sicil-i Osmânî*, (nşr. Ali Aktan - Abdülkadir Yuvalı - Metin Hülagü) İst. 1996.
- Muhammed b. Bahâuddin**, *el-Kavlü'l-fasl*, Hakikat Yay., İst., 1410/ 1990.
- Muhammed b. Halef el-Übbî**, *İkmâlu İkmâli'l-mu'allim* (Şerhu'l-Müslim), (nşr. Muhammed Salim Haşim), Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1415/1994.
- Mustafa Akçay**, *Çağdaş Dünyada İnsan ve Dinî Sorumluluğu (Fetret Ehli Örneği)*, Işık Yay., İzmir, 2000.
- Müslim**, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac, *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Çağrı Yay., İst., 1413/1992.
- Neseî**, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *es-Sünen*, nşr. Çağrı Yay., İst., 1413/1992.
- Nevevî**, Muhyiddin Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc (Sahihu Müslim bi şerhi'n-Nevevî)*, Dâru'l-fikir, 1401/1981.
- Nilüfer Çelik**, "Abdülahad Nuri'nin Divanında Tasavvuf" *Tasavvuf D.*, s.197-204, sy.12, 2004.
- Ömer en-Neseî**, Ebû Hafs Necmeddin Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Neseî, *et-Teyisir fi't-tefsîr*, vr. 107^b, İSAM. Ktp., 034802, (297-2 Nes.T)
- Selçuk Eraydın**, *Tasavvuf ve Tarikatler*, Marifet Yay., İst. 1981.
- Semiramis Çavuşoğlu**, DİA. "Kadizâdeliler" md. İst.
- Subhi Salih**, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*, trc. M.Yaşar Kandemir, DİB. Yay. Ank., 1973.
- Suyûtî**, Ebu'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-kübrâ*, Beyrut, 1405/1985.
-, *ed-Dürü'l-mensûr fi tefsîri'l-me'sûr*, Beyrut, 1403/1983;
-, *Mesâlikü'l-hünefâ fi vâlideyi'l-Mustafa*, Haydarabat, 1380/1961.
-, *ed-Dürecü'l-münife fi'l-abâ'ş-şerîfe*, Haydarabat, 1380/1961;
-, *el-Fevâidü'l-kâmine fi imâni seyyideti Âmine*, nşr. Mustafa Âşûr, Kahire, ts.
- Süheylî**, Abdurrahman b. Abdullah, *er-Ravzü'l-Ünf*, (nşr. Abdurrahman el-Vekîl), Kahire, 1387/1967.

Süleyman Uludağ, DİA., "Halvetiyye" md. İst. 1997.

Şa'rânî, Abdülvehhab b. Ahmed b. Ali, *el-Yevâkîf ve'l-cevâhir*, Kahire, 1307/1959.

Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim b. Ebû Bekr, *el-Milel ve'n-nihal*, (nşr. Emir Ali Mehnâ - Ali Hasan Fâ'ûr), Beyrut, 1419/1998;

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-kur'ân*, (nşr. Mahmud Muhammed Şakir – Ahmed Muhammed Şakir), Dâru'l-ma'arif, Mısır, 1958.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *Mu'cemu'l-evsaf*, (nşr. Mahmûd et-Tahhan), Riyad, 1415/1995.

Teftazânî, Sa'deddin b. Mes'ûd b. Ömer et-Teftazânî, *Şerhu'l-makâsîd*, 'Âlemü'l-kütüb, Beyrut, 1409/1989.

Tirmizî, Ebû İshak Muhammed b. İsâ b. Savre, *es-Sünen*, nşr. Çağrı Yay., İst., 1413/1992;

Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vahidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, Kahire, 1388/1968.

Zemahşerî, Cârullah Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *Keşşaf*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, ts.